

PALACKPOSTA ERDÉLYBŐL

A mához szóló erdélyi gondolat

HITEL

(Kolozsvár 1935-1944)

A feledésre szánt gondolatokat Önök elé tárja:

Szász István Tas

2012

BEVEZETŐ

Nehéz küzdelmekről terhes, de unalmasnak egyáltalán nem nevezhető életem során a csodák végigkísértek. Kísértek a felszínen és bűvópatakként és mindég akkor bukkantak fel, ha feladatomból volt. Sokszor már előtte, látszólag érthetetlenül, mikor még nem is tudtam milyen célt szolgálnak. Aztán előbb utóbb megtudhattam azt is.

A permanens csoda, a szerintem erőn felüli feladathoz mindenkor érkező erő jelenléte volt. Ennek köszönhető, hogy a Hitel holdudvarát alkotó 220 nagyszerű magyarnak a feledésre ítélt gondolataira 77 év után mégis sikerült felhívnom a figyelmet.

Az idáig vezető út járhatóvá tevésében szüleim mellett elsősorban a Hitelről először értekező Záhony Évának¹ és maguknak az engem is felnevelő Hiteleseknek tartozom hálával.

Négy évtizedes mentő munkám során eleget gondolkodhattam a HITEL folyóirat és holdudvara szelleméről, jelentőségéről s a mindenkori mának szóló üzeneteiről. Mióta pedig a napi taposómalomból felszabadulván, a nyugdíjas évek is reám köszöntöttek, magam sem tudom hány szempont szerint és hányféle helyzetben írtam és beszéltem erről a számomra fontos és kedves témáról.

Ezúttal azonban a róla szóló könyv megírása, az ennek alapján készült film ismertté válása, számos kárpát-medencei könyvbemutató, a lakásmúzeum nyitása és az írószövetségi egynapos konferencia, végül, de nem utolsó sorban a megtisztelő Magyar Örökség Díj odaítélése után úgy érzem kellő időben kaptam a felkérést, hogy újra s ezúttal kimondottan egy szempontból mutassak rá a téma jelentőségére.

Az évek során már számtalanszor hangoztattam a Hitelesek szellemi palackpostájának mai fontosságát. Aktualitását. Az üzenetet!

Erdélynek ezt az elfeledettnek hitt, ármányosan feledésre szánt kiáltását és kiállítását kellene egy rövid breviárium formájában felmutatni mostani reászorulóknak számára. Sokan vannak, talán maguk sem tudják milyen sokan. Velem, velünk együtt.

Az egyre magányosabb magyar sziget globalizációs szemét szennyezte partján téblábolva, a tudatos keresgélő mozdulatával nyúlok az értékes útmutatásokat rejtő, és sors által is a véletlenre bízott palack után.

Hogy kik voltak ők, sokak számára talán elég lenne felsorolnom neveiket, de tapasztalatim szerint még többen vannak, akik nem ismernék őket. Nem saját hibájukból. Ezért úgy hiszem, tartozom egy összefoglalóval a lap és a szellemi kör viselt dolgairól, feledésének, feledtetésnek és átmentésének, újrafelfedezésének igaz történetéről.

*

A HITEL ÉS HOLDUDVARA

A Hitel holdudvarában levő írók a megmaradás irodalmát művelték, a tudósok pedig a megmaradás tudományát építették.

Amikor a HITEL születéséről beszélünk, abból kell kiindulnunk, hogy nem csupán egy folyóirat történetéről van szó. A Hitel egy szellemi csoportosulás volt, mégpedig egy nemzedéki alapon szerveződő csoport, ami saját véleményük szerint sem évjáratot jelentett, hanem annak egy velük gondolkodó más korosztályokra is nyitott formáját.

¹ Záhony Éva: Hitel (Tanulmány és szöveggyűjtemény)
Bethlen Gábor Kiadó. Budapest. 1991. I-II kötet.

Lássuk azonban a rövid történetet.

Az önálló állami létet az unió után lassan elfeledő Erdély Trianon után nem csupán lefejezettségét élte meg, de egyenesen egy az ortodox törésvonalon túli, balkáni világban találta magát. Hemingway a haditudósító így fogalmazott utóbb: azt hittük a Balkánból Európát csinálunk, de inkább Európából csináltunk Balkánt. Az ebből eredő sokkos állapot egy ideig megbénította, sőt passzív ellenállásba taszította Erdély magyarságát és így annak értelmiségét is, de ettől függetlenül is szükséges volt egy kis-nemzedéknyi felzárkózási idő, hogy ebben az új, levantei világban járatos, a nyelvet és a szokásokat, az életfelfogást és a várható bánásmódot fel és megismerő új fiatal értelmiség elvégezze iskoláit. A megismerésnek ez a folyamata nem volt könnyű. Mi sem bizonyítja ezt jobban más, mint ama tény, hogy a bizantín gondolkodás megismerésére még ma is képtelen az ortodoxián inneni világ. A mindenkori magyar és – mint most ismét kiderült – az európai politika aktorai egyaránt.

A szörnyű és hihetetlennek tűnő diktátumot követő első – főleg egyházak által támogatott vagy korosztályos – értelmiségi összefogások, politikai szerveződések és lapkezdeményezések már Kós Károly jegyezte 1921-es kolozsvári „*Kiáltó szó*”² után elkezdődnek. 1922-ben létrejön a politikai képviselőket jelentő Országos Magyar Párt is.

A fiatalok nőnek-növekednek s 1930-ban feltűnik a Hítel későbbi történetében is igen fontos Erdélyi Fiatalok című lap első évfolyama, a hasonló nevű mozgalom kiadványa. Ez az egyetemi diákság fórumaként nagy lendülettel induló folyóirat nem csak színvonalával, de mint nevelő iskola is úttörő szerepet tölt be. Kutatói szerint legjelentősebb korszaka éppen az első 3 év, amelyet követően a mozgalomban is törés mutatkozik, bár 1940-ig folyamatosan megjelenik.³

Időközben azonban felnövekedik egy új korosztály és tanulmányainak végére ér, egyes tehetséges tagjai éppen az Erdélyi Fiatalok iskoláját is kijárják. Az évek teltevel pedig többet akarnak.

Így jön létre a kis Hítel. A rendkívüli tehetségű Makkai László, a püspök-író fia, az erdélyi XX. század későbbi tragikusnak is mondható sorsú jelesével, Venczel Józseffel együtt fémjelzi ennek a többet akarásnak az első termékét, a Hítelt. Kántor Lajostól tudhattuk meg, hogy szerkesztőnek először Szabédi Lászlót kéri fel,⁴ de ismeretlen okból végül is a felelős szerkesztő Koós-Kovács István lesz.

A lap első számában Makkai Sándor ír vezércikket.⁵ Ő az aki, Széchenyi nyomán, 1931-ben az önvizsgálatot, beilleszkedést és a nemzeti önazonosság tudatának megújítását hirdeti meg a „*Magunk revíziója*” című alapvető írásában. Ugyancsak az első számban, Juhász István arról ír, hogy ma Széchenyi divat van, de mint mondja: Nekünk Széchenyi többet jelent. „*Ő életünk kiszakíthatatlan részévé lett és gondolkodásunk kiinduló pontjává*”⁶. Íme, a választott cím, sőt betűtípus magyarázata is. A Makkai Sándor által tanácsolt „*magunk revíziója*” mellé tehát felsorakozik néhány Széchenyitől vett alapgondolat: Mindjárt először – Makkai Sándort egy évszázaddal régebről megerősítve – a nemzeti parlagra kutató önkritika, az evangéliumi hit, a hivatástudat és a szó szentsége.

Már röviddel a megjelenést követően felhívják arra a figyelmet, hogy a Hítelt a nemzedék műveltség és élménybeli hiányérzete hozta létre, hiánypótlás céljából.⁷ Nagy magyar gondolkodók gondolatait akarják közkinccsé tenni, megpróbálják feldolgozni a magyarság részproblémáit, keresik az európai tájékozódást. A lapot a húszévesek lapjának szánják, kijelentik, hogy: „...a változásra ítélt s meg is változott erdélyi magyar körülmények első

² Kós Károly: *Kiáltó szó!* Kolozsvár 1921. január

³ Cseke Péter, László Ferenc: *Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok, viták (1930-1940)* Bukarest 1986 11.

⁴ Kántor Lajos eddig még nem közölt előadása a budapesti Hítel konferencián 2012. május 30.-án

⁵ Makkai Sándor: *Mi lesz velünk?* Hítel 1935/1 1.

⁶ Juhász István: *Hítel.* Hítel 1935/1 2.

⁷ Venczel József: *Határnemzedék: erdélyi magyar húszévesek.* Hítel 35/1 5.

*nemzedéke vagyunk*⁸, de teljes nyitottsággal, mint mondják „*korkülönbség nélkül a közös munkára vállalkozók lelki nemzedékének*”⁹tartják magukat. Ennek megfelelően később is felhívják a figyelmet arra, hogy nem tekintik magukat kizárólag nemzedéki csoportosulásnak. „*Az új kiszélesült munkaterület meghaladja a „nemzedéki” kizárólagosságot.*”¹⁰

Hitel alatt valóban ezt a szót értene, de főleg a szellem emberének szellemi vállalkozásba vetet bizalmát értve alatta.

Szemléletüket konzervatív reformirányzatnak nevezik. Venczel József írja le, hogy a kor liberalizmusa már mást jelent. A gondolkodás történetében haladást jelentett, de a gyakorlatban nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Egyben ő is hangsúlyozza a Széchenyi indította belső reform sürgősségét.

Makkai László úgynevezett körökben való gondolkozást említi. Röviden: *”európai eszme, közép-európai lehetőség, magyar kötelesség és erdélyi valóság.”* Újra és újra felmerül az idealizmus és materializmus viszonya. Babbitssal értenek egyet: *„Hiszek az észben, hogy ameddig ér, hűséges szolgálja annak a valaminek, amit el nem ér.”*¹¹ Így jöhet létre a felsőbb szintézis, mondja Makkai, s nem kell félnie senkinek attól, hogy a Hitel ki akarná operálni valakiből az *„isten reményeit vagy emberi tárgyilagosságát”*.

A lap megjelentetése fájdalmasan érinti az Erdélyi Fiatalok szerkesztőit, méltánytalannak vélik, és felesleges, valamint később kissé túldimenzionált nemzedéki presztízsvita alakul ki közöttük.

Az alapító Makkai László, Makkai Sándor püspök-író fia az elhíresült apai *„Nem lehet”* kimondását követő expatriálásuk nyomán Venczel Józsefre hagyja a lapot. Újraindítói és végső formájának, színvonalának kimunkálói: Venczel József, Albrecht Dezső, Vita Sándor és Kéki Béla lettek. A lap ettől kezdve komolyabb formában és súlyosabb tartalommal jelent meg. A hat füzetecskét jelentő – néhány hónapnyi rövid életet élt kis Hitel szellemi öröksége töretlenül folytatódott a nagy Hitelben, mert az újraindulásnál bábáskodó szerkesztők – Venczel és Kéki) hasonló gondolkodású partnereket választottak a munkájukhoz.

Az új főszerkesztők kérték fel szüleimet a támogató házigazdai szerepre és jó helyen kopogtattak. Családunk következő évtizedeit, mondhatnám a mai napig, a Hitelnek és szellemi körének, illetve a lap és a holdudvar gondolatai képezte hatalmas értékek utóéletének szolgálata és szelleme határozta meg. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a Hitel nem csupán egy folyóirat volt, hanem egy hatalmas szellemi kör is, melynek általam összeírt mintegy 220 tagja az erdélyi magyar gondolkodás akkori legkiválóbbjait sorakoztatta fel, nem csodálkozhat senki ezen.

A folyóirat szellemiségét nem ismerők számára itt idéznék néhány sort a nagy Hitel felvezető szövegéből:

„A Hitel ezévi számait bizalommal helyezzük olvasóink asztalára. Úgy érezzük, feladatot teljesítünk akkor, amikor tanúságot teszünk az erdélyi fiatal magyarság hitéről s népünk önmagába vetett hitelét óhajtjuk. Széchenyi gondolata: A hitel tágabb értelemben: hinni és hihetni egymásnak.

Nem a „nemzedéki önzés” vezet. Csak önismeretre törekszünk, hogy a magunk erejéből való felemelkedést megkönnyítsük. (...) körültekintünk a magyarság legfőbb társadalom-, művelődés- és gazdaságpolitikai kérdései közt, hogy képet alkothassunk a szórványba elszigetelt közép-európai magyarság önerejéről és lehetőségeiről; keressük továbbá az irányulást elvek és lehetőségek között, hogy történelmi hagyományainknak s

⁸ Venczel József: U.o.

⁹ Venczel József: A Hitel és a közvélemény. Hitel 1935/2 1.

¹⁰ Hitel 1936/1 Szerkesztői bevezető

¹¹ Makkai László: Álláspont. Hitel 1935/2 2.

népünk belső értékeinek és erőinek teljességét a jelenben magunk számára élővé tegyük; éppen ezért értelmiségünkben tudatossá kívánjuk tenni a történet és a nép ismeretét. (...)

Egymásról alig tudó, bár egyként gondolkodó „egyedüllevő magyarok”, akikhez a Hitel szól. Közvéleményt alakítani, az együttmenetelés lelki feltételeit megteremteni, ez a cél. (...) a cselekvő fiatal magyarok életútjának tudományos megalapozást nyújtani. (...) Úgy érezzük sokak ajkáról szabadítjuk fel a szót, amikor tudományos eredményekre támaszkodó és a közírás eszközeivel élő nemzetpolitikai szemlénk a fiatal magyarság önmagába vetett hitét küldetéssé akarja öntudatosítani s hitelt szerezni mély gyökerű igaz hitének.”¹²

A Hitel élete és utóélete egyaránt, a mindnyájunk által megszenvedett, ellentmondásos kor hatása alatt telt.

A szellem emberei képesek voltak együttműködni. Az együttgondolkodók száma a lap fennállásának egy évtizede alatt – mint a bevezetőből tudjuk – 220 főre tehető. Ebből a számból is látható, hogy a Hitel holdudvara jóval meghaladta a lap belső és külső munkatársainak körét. A közös cél szempontjából fontosnak vélt gondolatokat, a vezérfonalat jelentő elveket, közösen tárgyalták meg. A szerkesztők napi munkája és heti ülései mellett a szüleim által szinte havonta rendezett nagyobb összejöveteleken például rendszeresen jelen volt a négy erdélyi magyar egyház vezetője is.

A Hitel köréhez tartozott az erdélyi Helikon számos tagja is, akik a Hitel szellemi körének napi munkájában a legaktívabbak között voltak, élükön éppen Kemény János báróval, a Helikon házigazdájával.¹³ Az 55 helikonos közül 18 a Hitel köréhez is tartozott. Vagyis itt munkamegosztásról volt szó. A nemzetstratégiát kialakítani hivatott nemzetpolitikát szolgáló tudományok művelői mellett az írók is ott voltak a Hitel körül, sőt túlsúlyba is kerültek. Volt időszak (pl. az erdélyi fiatal értelmiség nagy seregszemléjének is nevezett Vásárhelyi Találkozó előkészítésének hónapjai), mikor a szellemi vezér Tamási Áron volt. Az irodalmi művek a Helikon és a Pásztortűz, a tudományok területéhez tartozók pedig a Hitel lapjain jelentek meg. Ez a munkamegosztás a lap megjelenése utáni aránylag rövid időn belül alakult ki.

Miközben egyik oldalon működött a munkamegosztás, az Erdélyi fiatalok körével és lapjával ez nem sikerült. Nemzedéki és presztízs ellentét alakult ki. Nem tudtak megegyezni sem a módszerben sem a munkamegosztásban. Az ebben érdekeltek ezt próbálták utólag túldimenzionálni. A generációs vita történelmi távlatban egy természetes folyamat volt. Az Erdélyi Fiatalok emlőin nevelkedett erdélyi fiatalok, felnőttek. Felnőttek s jórészt átnőttek a Hitelbe. Végül a „kemény mag” is. Hiszen Hitel munkatárs lett az „örökös” főszerkesztő László Dezső, vagy Jancsó Elemér és végül bekerült az együttgondolkodók közé maga a legmakacsabb Jancsó Béla is. Ők hárman fémjelezték előbb az Erdélyi Fiatalok körét.

A vitát – mint arról fiatal éveimben meggyőződhettem – a történelem malmai őrlték barátságokká.

Hajdú Farkas Zoltán még életükben beszélgethetett Kéki Bélával és Vita Sándorral. Ezt követően így ír: *„A két világháború közötti Hitel a magyar tudományosság számára sok esetben biztos kiindulópontot jelenthet. A hasábjain megjelent tudományok és cikkek a kisebbségi élet olyan kérdéseire keresik a választ, amelyek ma is megoldandó problémaként léteznek”.* Aztán Vita Sándort idézi *„Abban mindnyájan hittünk, hogy az erdélyi magyarságot belülről kell erőssé tenni ahhoz, hogy helyt tudjon állni (...) Mi azt tartottuk, hogy egyedül a*

¹² Hitel 1936/1 Szerkesztői bevezető

¹³ Szász István Tas: A közösen gondolkodó Helikon és Hitel Polisz 2012/február 10. oldal

*belső építés az, ami megtarthat bennünket. Ez aztán oda vezetett, hogy először a szigorú önvizsgálat hívei legyünk.*¹⁴ Vagyis az eredeti elképzelések nem törtek meg.

A lap későbbi periódusában, a harmadik Hítel felvett alcíme által is jelzett nemzetpolitikai jellege – a manapság már kontinentális méreteket öltött politikai adok-kapok hangulatában – egyre kényesebb és sokakban felesleges gyanakvásokat keltő tény lehet. Nos, a Hítel tartalmát elemezve ez minden bizonnyal elillanhat. Az erdélyi magyar értelmiségiek és a szellemi körhöz főleg 1940 után csatlakozó tágabb magyarországi gondolkodók, akik akkorra már maguk is megélhették a Sütő András által később definiált „*önmagával határoosság*” érzését, érthető módon, már rendelkeztek az elvárható veszélyérzettel. Ebben a helyzetben elkerülhetetlen volt annak felismerése, hogy szükség van egy nemzetpolitikára.

A mai áldatlan viták közepette is világos lehet az, hogy a megmaradás óhaja és ennek gyakorlati szolgálata nem nevezhető nacionalizmusnak, különösen nem egy olyan világban ahol annak sokszínűségét oly szép igyekezettel óvják, hogy még egy állatfaj eltűnése is világszerte felkapott téma.

A Hítel szellemi köre tehát a megmaradást akarta szolgálni, másoknak nem ártó és önkritikus, de pragmatikus gondolkodással. Ahogyan az írók a megmaradás irodalmát művelték, a tudósok a megmaradás tudományát építették.

Vagyis a Hítel a megmaradásért folytatott erőfeszítések tudományos alapjait próbálta lerakni. A megmaradás útjait pedig a műveltség, a minőség irányába vélték felfedezni. Mint Venczel József írja: „*A Hítelt nemzedékünk műveltség és élménybeli hiányérzete hozta létre. Célunk a hiánypótlás.*”¹⁵

A nagy Hítel otthonául választott szülői házám végig rendelkezésükre állt és szüleim minden erejükkel erre a célra koncentráltak.

A „magyar négy év” alatt felduzzadt Hítel kör számára rendezik be az Erdélyi Kör kolozsvári főtéri helyiségeit. Ezt a munkát is anyámra bízzák. Ez a helyiség lesz aztán a Teleki Pál által szorgalmazott Erdélyi Pártnak is a székhelye. A kemény mag azonban továbbra is a Szász villában tartja megbeszéléseit.

FELELŐS ÉRTELMISÉG

Arról beszélj amit teszel és amit teszel arról írd.

A Hítel történetének külön fejezete a Vásárhelyi Találkozó előkészítésének ideje, amikor Tamási Áron ragadja magához a kezdeményezést, hiszen a „*Cselekvő erdélyi ifjúság*” címen a Brassói Lapokban közölt cikksorozta a tulajdonképpeni elindítója e szervezkedésnek. És itt kell idéznem Tamási fontos mondatát is a Hítelről, ami megmagyarázza, hogy miért éppen ezzel a körrel szövetkezett a szervezőmunkára: „*...bizonyára nem fogok csalódnai abban a véleményemben, hogy ennek a mostani Hítelnek a megjelenése a legfigyelemreméltóbb eredmény, amit a cselekvő erdélyi ifjúság az utóbbi években elért.*”¹⁶

Az ifjúsági „*diéta*” – ahogyan ők nevezték – megszervezését, el az aprómunkáig, jórészt ők végzik. A találkozó megnyitója Tamási Áron, a bevezető előadást Albrecht Dezső tartja, a zárónyilatkozat megfogalmazói is jórészt ők és utóbb egyedül a Hítel hozza le annak egész anyagát, egy teljes számot erre szánva.

Az általam „*harmadik*” Hítelnek nevezett¹⁷ időszakban a szellemi kör, jelentős mértékben kibővül. Az anyaországból érkezettek is csatlakoznak hozzájuk és egyben havonta megjelenő, támogatott és országos terjesztésű folyóirattá válik.

¹⁴ Hajdu Farkas Zoltán: Beszélgetések a Hítelről. Korunk 1992/4 89-92.

¹⁵ Venczel József: i.m. 1.

¹⁶ Tamási Áron: A Hítel fiataljai. Brassói Lapok 1936. április 11.,12.

¹⁷ Szász István Tas: Beszédes hallgatás, avagy három Hítel és ami utána következett. Kriterion 2007. 40.

A szerkesztők közül egyesek egyéb feladatokat kapnak. Albrecht és Vita behívott országgyűlési képviselő lesz, Venczel a Történettudományi Intézetnél illetve az EMGE statisztikai osztályánál dolgozik. A lap szerkesztését Kéki Béla és Kiss Jenő végzi.

A terjedelem nem engedi meg nekem az akkor begyűrző szellem részleteinek taglalását, azonban mindenképpen megállapítható, hogy az addigi elveket fel nem adva, de kissé megváltozott tartalommal jelenik meg a lap. Ugyanis több közéleti személyiség kötelező szerepeltetése gyengíti az addig ismert színvonalat. Elítélhető tartalmi törés nem észlelhető, egy-két németbarát beállítottságra tangenciálisan utaló megjegyzéstől eltekintve. A szellemi kör nem hazudtolja meg addigi önmagát.

A Hitelesek tevékeny részeseivé válnak Erdély veszedelmek közt sodródó történelmének.

Már 1940-ben és még a második Bécsi Döntés nyomán bevonuló honvédség megjelenése előtt összegyűlnek és a körhöz ekkor csatlakozó Teleki Ernő lakásán megszállt Teleki Pálnak memorandumot adnak át Erdély magyar értelmiségének óhajaival. Ebben nem csak bizonyos fokú önállóságot kérnek az erdélyi magyar civil szerveződésnek, de az elvárható nemzetiségi politika alaptételeit is lefektetik. Ennek nyomán lett a román lakta vidékeken dolgozó közhivatalnokoknál elvárás a román nyelv ismerete és kötelező a román nyelv oktatása a magyar iskolákban, sőt választható érettségi tantárgy is. Román intézmények felállítását is kérik.¹⁸ Márton Áron és Gyárfás Elemér javasolják, hogy a román iskolaügyet bízzák a román egyházakra és a püspökök kapjanak kétszer annyi szubvenciót, mint amennyit a magyarok kaptak előzőleg a román kormánytól. Tamási Áron egy Szellemi Tanács felállítását kéri, melynek megkérdése nélkül ne lehessen döntéseket hozni Erdélyben.

Mint láthatjuk, a józanész politikájának itt sokkal jobb iskolája működött a 22 év tapasztalatainak nyomása alatt. Zathureczky Gyula szerint „...a Teleki Pálnak eljuttatott beadványokban sokan óvtak attól, hogy Erdélyt a neobarokk Magyarország formalizmusához asszimilálják. Ehelyett Erdély autonómiáját s sajátos történelmi értékeinek biztosítását javasolták.(...) Erdélyben az ott született ellentéteket az erdélyi lélek mindig megoldotta.(...)”¹⁹

Az ország hadbalépésével szembeni ellenvéleményükre számos adat utal.²⁰ A deportálások idején közülük kerül ki a mentességek ügyének intézését felvállaló Vita Sándor.²¹

Az egyre veszesebb időkben aztán még jobban láthatóvá vált a Hitel szellemi körének valódi értékrendje.

Keveset beszéltek eddig arról, hogy Teleki Pál az Erdélyi Pártot éppen saját németellenes vonalának erősítése miatt óhajtotta létrehozni. A Hitelesek ebben is ott voltak és Teleki halála után is ebben a szellemben cselekedtek. Amint arra Vallasek Júlia, Török Zsuzsanna nyomán figyelmeztet, valójában az Erdélyi Párt politikai programja a Hitel-mozgalom elképzeléseinek enyhén módosított változata volt.²²

Aztán komoly részt vállaltak több sorsdöntő kérdés megoldásában. Az ország németek általi megszállása után a bevonuló Gestapó a politikai foglyok likvidálására készült. A Hitelesek e foglyok szabadon engedésében játszott szerepéről maga Balogh Edgár is írt. „... Öten ültek le tárgyalni, a gróf (Teleki Béla. A szerező megj.) s az összekötő szerepét vállaló Demeter Béla mellett: Mikó Imre, aki már múltjával kiérdemelte bizalmunkat, Szász István agrármérnök, az EMGE egyik vezetője, Teleki bizalmasa, és Vita Sándor országgyűlési képviselő, a Hitel mérésékelt szárnyának egyik jelese, szövetkezeti ember. Az öttel szembe Demeter János, Kovács Katona Jenő mellett Jordáky Lajos és Csögör Lajos ült, virtuálisan én

¹⁸ Vallasek Júlia Sajtótörténeti esszé. „Hinni és hihetni egymásba” (Hitel) Kriterion 2003. 66-67.

¹⁹ Szász István Tas: A „világlátott lokálpatrióta”. 100 éve született Mikó Imre. Polisz folyóirat 2011. március.

²⁰ Id. Dr. Szász István birtokomban levő emlékiratának kéziratából.

²¹ Vita Sándor birtokomban levő gépelt emlékirásából.

²² Vallasek Júlia i.m. 69.

voltam a párba vett ötödik. Itt e körben hangzott el Teleki ajánlata és Kovács Katona Jenő válasza, s az őszinte szó nem maradt visszhangtalan.”²³

A művelet a Gestapó orra előtt sikerült.

De a kiugrás és a fegyverszünet ügyében is – Bokor Péter szavaival élve – „Jött a lendület Erdélyből.”²⁴ A negyvenek beadványa Horthyhoz a kiugrást sürgetvén és az illegális Magyar Tanács létrejötte nem képzelhető el nélkülük. A tanács elnöke maga Teleki Béla. A moszkvai fegyverszüneti tárgyalások előkészítésében és bonyolításában is ott vannak. A Faragó féle delegáció útját előkészítők közt van Atzél Ede, a küldöttségben Teleki Béla helyét a szerinte jobb diplomata Teleki Gézának adja át.²⁵

A kiürítési rendelettel sem értenek egyet és éppen az EMGE segítségével – ahol számos Hiteles dolgozik – sokat tesznek ellene

Aztán Kolozsvár nyílt várossá nyilvánításában és a minél békésebb átmenet szervezésében való tevékeny részvétel következik.

Kérdezhetné a mai hallgató, hogy mi köze van mindennek egy folyóiratnak? Nos éppen ezek a történések igazolják azt, hogy a valóban felelős értelmiség nem csak arra képes, hogy meddő vitákat folytasson, hogy tudását fitogtatva írásaival kápráztasson el, hanem arra is, hogy amikor a történelmi helyzet azt kívánja valóban és akár kockázatot vállalva is részese legyen a napi eseményeknek a szószerinti küzdelmeknek.

A Hitel körei mindezt tudták, érezték és fel is vállalták.

Az újabb impériumváltás után a Hitel által megoldásra felmutatott gondok hatványozott mértékben és új színekkel gazdagodva tovább éltek. A Hitel által javasolt megoldások szükségessége nem volt kétséges, ugyanakkor nem volt lehetséges sem.

Éltető teljesítmények formájában, mégis ott lappangott az értékteremtő erdélyi magyar értelmiség hétköznapjaiban. Az eszmét és a célt nem emlegetve, de a cselekvést fel nem adva. Mert bár a Hitelesek közül sokan emigráltak vagy repatriáltak illetve expatriáltak, sőt egyesek életükkel fizettek elveikért, az otthon maradtak – de az eltávozottak is – jelentős, nem egy esetben hatalmas munkát végeztek az ezt követő akadályokkal és veszedelmekkel telt évtizedekben. A Hitel „szellemét a tűz nem égeté meg”.

A Hitel nagy generációja a Hitelt nem emlegetve, arról nem is beszélve, de a múltat végképp el nem törölve, részt vett az új és ma is alkotó és küzdő erdélyi értelmiségi generáció felnevelésében, s ha nem beszélhetek, akkor munkájuk, példájuk és életmodelljük volt az, amely kisugárzásával nagyszerű utódok sorának felnevelését segítette.

Az utolsó Hiteles, Lőrinczi László, pár hónappal ezelőtt hagyott itt minket.

De lássunk bizonyítéknak néhány a folyóirat és szellemi kör elsüllyedése után is szellemi befolyást gyakorló nevet, a közismert teljesítmények felesleges emlegetése és a teljesség igénye nélkül, csak ábécé sorrendben: Böződi György, Debreczeni László, Domokos Pál Péter, Entz Géza, Gy. Szabó Béla, Illyés Elemér, Jancsó Elemér, Jékely Zoltán, Kéki Béla, Kiss Jenő, Kós Károly, László Gyula, Makkai László, Márton Áron, Mikó Imre, Nagy Géza, Nagy Miklós, Szabédi László, Szabó Lajos, Szabó T. Attila, Szemlér Ferenc, Szenczey László, Szervátiusz Jenő, Tamási Áron, Venczel József, Vita Sándor, Vita Zsigmond, Wass Albert.

És akkor még nem beszéltünk a közöttük levő nem kevés iskolateremtő személyiség kisugárzásáról.

AZ ELHALLGATÁS TÖRTÉNETE

A baloldali múlt kitalálásának -
kötelező - igyekezetében.

²³ Balogh Edgár: Szolgálatban. Bukarest 1978. 337-338.

²⁴ Bokor Péter: Végjáték a Duna mentén. RTV-Minerva-Kossuth Budapest 1982. 202.

²⁵ Id. dr. Szász István birtokomban levő emlékiratainak kéziratából.

Azok, akik a Hitelt szerették volna elfeledtetni, elsősorban a Hitel kör eredményeiből próbáltak érdemeiknél nagyobb arányban részesülni. Ez a baloldal volt, amelyik manapság is ismerős módszerekkel vagy, ahogy divatos mondani: narratívával keverte gyanúba a lapot és munkatársait.

A valamennyi társadalmi osztály tehetségeiből felépítendő új magyar elitért kiáltó szavakat, rendiségnek nevezték, a rend óhaját pedig fasizmusnak stb.

Albrecht Dezsőnek a nagy Hitelt bevezető „Az építő Erdély” című tanulmányból idézek, melynek fenti módszerrel történt félremagyarázásával, Balogh Edgár már annak megjelenésekor megpecsételte a lap későbbi sorsát és utóéletét.

Most a kritika tárgyát képező sorokat idézném:

„Ha végigutazod Erdélyt, majdnem mindenütt, a legkisebb faluban is, találsz mágnást, birtokost, papot, tanítót, ügyvédet, orvost, kereskedőt, iparost vagy gazdát, akiben ég a felemelkedés vágya, akiben vívódik az örök magyar lélek, akinek segítségre és munkára tárnak karjai. Pompás, drága magyarok, nagyszerű közösségi alanyok ők, akiknek vállaira bátran reá lehet helyezni az új idők minden terhét. Ezeket kell összefogni és megteremteni belőlük az új nemességet. Ki kell alakítani az új vezetőréteget, most már – okulva a történelmen – nemzeti kiválasztás útján, melynek egyetlen ismérve: szolgálni a nemzetet. Ezek a magárahagyott csendes magyarok a nemzet igazi elitje, nem kívánták maguknak mindedig a vezetőszerpet. Öntudatosítanunk kell bennük, hogy nem az ő érdekük, hanem a nemzet érdeke sürgeti, hogy vegyék kezükbe a közszellem irányítását, hogy összefogva mielőbb kialakítsák azt a közszellemet, amelyik termékenyítő erejével virágzásba hajtsa a nemzet fáját, de ugyanakkor ítéletével sújtsa mindenkit, aki a nemzet érdekei ellen közönyösségből, cinizmusból vagy konclesésből bármit tenni mer.”²⁶

E félremagyarázás további részleteivel azért nehéz röviden foglalkozni, mert közös erdélyi szenvedéstörténetünk bonyolult múltjában, ártó és áldozat között a mai napig lehetetlen éles vonalat húzni. Helyes és helytelen cselekedetek, gondolatok, eszmék, kényszerlépések, hitek és vakhitek, okos és oktalan kompromisszumok sora ez a történet, melyben, ha el is igazodunk, de ítéleznünk csak nagyon óvatosan szabad.

Arra azonban minden olvasó felfigyelhet, hogy a szövegrészletben foglaltak mennyire aktuálisak és igazak mai helyzetünkre is és egybecsengenek az ország és a nemzet válságos állapotának megoldásaira javasolt aktuális lépésekkel.

Az érdemeket kisajátítani óhajtók igyekezete is érdekes paradoxonnak tűnhet, ugyanis hamar rájöttem arra, miszerint a „feledtetők” a Hitelt valójában éppen pozitívumai és nem az általuk hamisan hangoztatott „bűnös szelleme” miatt akarták átadni a feledésnek. Hiszen a hitelesek és a Hitel a Vásárhelyi találkozó megszervezésében oroszánrészt vállaltak. A találkozó kezdeményezésének és megszervezésének érdeme körüli ügyeskedések utóbb egyik meghatározójává váltak a „feledésre ítéltetésének”. Az ifjúsági parlament jelentőségét a múlt kitalálásának – a baloldal számára akkor értelemszerűen szükséges – igyekezetében túl is dimenzionálták és a legravaszabb eszközökkel sajátították ki.

A feledtetés okai között szerepel aztán az a valóban cselekvő és felelős magatartás, amit a Hitel együttgondolkodói tanúsítottak 1940-ben és a háború végén (nem egyszer éppen a későbbi „feledtetők” érdekébe is) s melyet a szocializmust építő években okosabb volt elfeledni. Természetesen a Hitellel együtt.

Erről a felelős magatartásról előbb szóltam.

Mindezek a cselekedetek bizony szintén feledésbe merültek. Részben mert mások érdemeinek tüntették fel azokat, részben, mert nem illettek bele abba a hamis képbe, melyet végrehajtóikról akkoriban festettek.

A Hitel tudatos elhallgatásának tagadhatatlansága mellett természetesen az irodalomcentrikus szemlélet is hátráltathatta a remélt feltámadást. Ez akár részleges felmentést is adhat

²⁶ Albrecht Dezső: Az építő Erdély Hitel 1935/1 23. old.

egyres hallgatagoknak. Bár, ez esetben, éppen az egyéb tudományok művelőinek kellett volna felfedeznie ezt az igen érdekes és értékes forrást.

A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon szerkesztésének elindításakor, a Hitelt valaha elítélő Balogh Edgár, ki másnak, mint az egykor volt Hitel társ-főszerkesztő és súlyos börtönéveket elszenvedett Venczel Józsefnek a tanácsát fogadta el, mikor nem az irodalomcentrikusságra alapozta a – jóval halála után – éppen napjainkra teljessé vált lexikont.

A szocializmust építő években a Hitel sorsa nem volt hasonlítható a közismert TTT egyik csoportjához sem. Nem tiltották, de nem is túrték, nem támogatták, de nem is torolták meg ritka kényszerű felemlítését. Történetek igazolják, hogy a „félni jó” a „Tartsunk Tőle” két T-je lengte körül.

Így aztán Erdélyben az új generáció nem ismerhette meg, a régiek a sokunk által ismert kussolással viszonyultak hozzá, s az anyaország sajtótörténete teljesen elfeledte.

*

ÚT AZ INNENSŐ PART FELÉ

Ha a vállalt feladat igaz ügyet szolgál,
a segítség is megérkezik hozzá.
Olykor csodával határosan.

Sok hasznos kutatómunka szükségeltetik ahhoz, hogy teljesítményük rejtett tárnáiból felhozhassuk, a magyar szellem energiáira oly éhes jelenbe, életet jelentő szellemi nemesfémjeiket, de úgy is mondhatnánk, hogy egy történelmi örvény túloldaláról áthozhassuk az innenső partra.

Mint ennek a munkának fontosságára már gyermekként és ott közöttük rácsodálkozó, érdeklődő ember, mint olyan szerencsés ki beleszületett ebbe a szellembé s azt nem csupán szülein át kapta meg, de számos élő Hiteles személyes varázsát is csodálva nevelkedett, kötelességemnek éreztem a magam lehetőségei szerint felvállalni az átmentés reám háruló feladatát.

Az egész munkát tulajdonképpen szüleim kezdték el, mert az emlékanyagot először át kellett menteni a nyomorúság és a csengőfrász éveim.

Ez hatalmas áldozatokkal és kitartó, következetes munkával járt. Apám a vezető tisztségviselői, majd egyetemi tanári státusból segédmunkássá „fejlődve”, anyám kézügyességét és sokoldalú tehetségét kamatoztatva mindent felvállalt, hogy ne kelljen elkótyavetyélni az irodalomtörténeti értékű relikviákat.

Aztán következtem én. Apám halála után volt idő mikor sok mindent el kellett dugni. Magyarországra történt kényszerű áttelepülésem után pedig az írott és tárgyi emlékeket át kellett valahogy hoznom. Ez rengeteg izgalmat, szorongást jelentett s 15 évet és sok baráti segítséget igényelt. Ezután következett az elhelyezés megoldhatatlannak tűnő gondja, melyben az Isteni gondviselés és Makovecz Imre voltak segítségemre.

Aztán a nyugdíjas évek lehetővé tették a kutató munkát és egy tisztázó könyv megírását. Sajnos a Hitel monográfiát megíró Illyés Elemér kézírata utolsó percben bekövetkezett halála után nem sokkal eltűnt Olaszországból. Közben azonban megszületett Záhony Éva remek tanulmánya²⁷ és Vallasek Júlia esszéje,²⁸ melyek nagy támaszt jelentettek. Ezt követte Boros Zoltánnak a könyvem alapján készített dokumentumfilmje,²⁹ majd számos rádió, televízió és nyomtatott formában megjelenő a témát népszerűsíteni igyekvő kísérletem. A Kárpát-medence számos és nyugat néhány városában rendezett könyvbemutatókkal is próbáltam a Hitelt

²⁷ I.m.

²⁸ Vallasek Júlia: Sajtótörténeti esszék. Hinni és hihetni egymásban (Hitel) Kriterion, Kolozsvár. 2003. 59-77 old.

²⁹ Boros Zoltán: Hitel Duna TV. 2007

visszahozni a köztudatba. Végül 2010 decemberében felavattuk házi múzeumomat, melyben azóta számos csoportos és egyéni látogatás zajlott le, minden esetben a Hitelről szóló előadással is egybekötve. Az idén májusban megszervezett konferencia számomra egy több mint 38 éves munka betetőzését jelentette, de a „*Deus ex machina*” ezt is megtoldotta azzal, hogy a Magyar Örökség Díjra benyújtott dokumentációm, teljesen véletlenül éppen ezen a napon bírálták el és a kolozsvári valamint az örökséget felvállaló budapesti Hitel műhelyei együtt kapták meg a megtisztelő elismerést.

Szeretném hinni, hogy a jövőben valódi helyére kerül ezeknek a nagyszerű magyaroknak az életműve és annak üzenete s – úgy amint azt ők is akarták – a magyar jövő szolgálatába állhat.

Ha belelapoznak, a Hitel számaiba látni fogják, hogy a problémák változatlanok, a gondok csak nőttek, az akadályok és akadályozók tábora úgyszintén s ártó hatásuk is folyamatos, megosztottságunk pedig minden eddiginél nagyobb veszedelmet jelent.

A Hitel integrálni is képes szellemére tehát nagy szükség mutatkozik.

*

AZ ÜZENET

„A magyarság Európa reménytelen szerelmese.(...)Bennünk Európa túléli saját magát: mi még most is európai öntudatról, közösségi érzésről ábrándozunk, amikor már Európa nem akar tudni saját magáról sem.”

Albrecht Dezső 1935.

ÖNISMERETTEL A MEGMARADÁSÉRT Gondolatok a 77 éves kolozsvári Hitelt olvasván

Az 1935 és 1944 között Kolozsváron megjelent nemzetpolitikai szemle a Hitel szellemi főgyökere a Széchenyi és Makkai önismeretre, magunk revíziójára intó gondolataiból táplálkozik. Ugyanakkor számos tanulmányában – Németh László szellemiségét hordozva – a helyzet sugallta kicsinységgel szemben, a nagyságra és a minőségre való törekvést jelöli ki feladatul.

A két különböző kort képviselő s mégis egy irányba mutató „*iránytű ember*” szellemét tehát Németh László homloka mögé vetítve is megvizsgálták. Ő, mint a lap szerkesztőinek egyik „ingerforrása” figyelmeztetett arra, hogy egyre inkább valósággá válik egy komor alternatíva: „*meghalni vagy kovász-népnek lenni.*” Ezzel egyben természetesen ez utóbbi mellett tette le voksát ő és a reá hallgatni kész Hitel is. Németh László máshol ezt még célzottabban fogalmazza meg, s azt mondja, hogy a magyarság csak Európa megmentésének célját követve maradhat meg biztosan. Tehát szerinte a magyarság európai hivatása egyben életmegtartó eleme is. A magyar nemzetnek pedig kultúrmagyarsága vagyis minőségében felfokozott állapota által lehet elvitathatatlan szerepe a térségben és Európában egyaránt. És ebben nem kis szerepe van az értelmiség nevelésnek valamint a középosztályosodásnak, annak a folyamatnak, amelyik, – hogy érzékletes próbáljak lenni – ha támogatják, úgy történik, mint a vizek jégpáncéljának vastagodása. Alulról.

Ezek a gondolatok a Hitel csoport esetében meghatározó jelentőségűek voltak. A legerősebb inger mégis az jelentette számukra, hogy Németh László, Erdély esetében a „*halált*” látta csak. Ezzel viszont nem akartak egyetérteni.

Ha ezt a néhány rövid gondolatot befogadtuk, azonnal jelen időre fordul az elme.

Az elkezdett mondandót megszakítva, de a címtől (megmaradás) nem elszakadva meg kell jegyeznünk, hogy a Trianon utáni erdélyi magyarság virtuális kisebbsége már régebben ténylegessé lett. A nemsokára évszázadossá váló – és minden takargatás és tagadás ellenére – rendszertől, korszaktól, s mára már az úgynevezett „európaiságtól” függetlenül is piros-sárga-kék fonalként végighúzódozó homogenizációs téboly máig ezt történelmi jelentőségű lépésekkel fokozta. Úgy amint a legutóbbi népszámlálás adatai megrázóan tükrözik is.

Minden tudományoskodó felmérés, minden magyarázkodás és diplomatikusan ügyeskedő szöveg felesleges. Elég annyit felírni egy papírlapra, hogy hány magyar élt a mai Románia területén az első világháborút követő évben és hányan voltak 1990-ben és ugyanezt megtenni a románokra vetítve is. Külön érdekesség, ha ezt felvázoljuk a Magyarországtól odacsatolt területek vonatkozásában. Azért írok 1990-et, mert ezután más jellegű demográfiai mozgások hamisítják a képet. Minthogy ebből annak kell kiderülnie, hogy a két népesség szaporodása százalékosan jelentősen eltér – hiszen a magyarok nem szaporodtak –, feltehetjük a kérdést: azonos körülmények, az állítólag Európában a „legjobban” megoldott nemzetiségpolitika mellett, hogyan lehetséges ez az eltérés? A többi felesleges mellébeszélés. Lehet ezt színeznì ezzel-azzal, főleg a román gyermekvállalás történelmileg ismert fölényével, de a két nép – egyéb körülményektől független – demográfiai „teljesítménye” terén a XX. században fokozatosan záródott az olló. Mára már a természetes fogyás is megjelent az otthon maradt románok esetében is.

Közbevetőleg ennyit az erdélyi megmaradás – vétkes tömörséggel – demográfiainak nevezett vonatkozásairól.

És most vissza az alapgondolathoz mely, mint arra már céloztam, nem sajátosan erdélyi kérdés. Vagyis a Hitel gondolatisága az anyaország számára is jól használható iránymutatást jelent.

Amennyiben az erdélyi magyarságnak virtuális és tényleges kisebbségként, gazdasági hátrányokkal küzdve, kulturális elszigeteltségben stb. beszorítva kellett és kell építenie a megmaradást szolgáló önismeretét, ugyanolyan európai körülmények között szorong az anyaország magyarsága s továbbmenve az összmagyarság is.

Mi több, akkor, amikor az anyaország szorongatott helyzetét semmibe véve, pusztán hatalmi érdekből, a létszámánál sokkal nagyobb gazdasági erővel és jelentős külső támogatottsággal rendelkező balliberális és komprádor szellemű kisebbség, egy többséget utánczó hamis önbizalommal, belülről és „kiküldött beküldőkön” keresztül kívülről is, tehát két oldalról támad, ez az állapot tovább fokozódik.

Az eddig hiányzó nemzetstratégia – imígyen kényszerű és gyorstalpaló módszerekkel épülő és működtetett – jelenléte azonban már érzékelhető. Örömeinkre felbukkannak a nagyot vállalás, az európai feladatokra való kitekintés elemei is.

Vajon mondhatjuk-e, hogy körvonalazódik egy harmadik Magyarország?

Nem meglepő, hogy az ellenfelek kórusa nevetségessé tenné, máskor veszedelmesnek tünteti fel, sőt éppenséggel önpusztítónak.

Ebben a helyzetben a feladat lehetetlennek tűnhet. Ugyanakkor azonban elkerülhetetlen is. Legalábbis, ha az elején felvázolt gondolatokat, mint iránytűt, elfogadjuk.

Amiről ebben a roppant nehéz helyzetben kevesebbet beszélünk, az éppen a Hitel alapvető irányelveinek legfontosabbika: az önismeret, a magunk revíziója, a minőség, mint célkitűzés, tehát Széchenyi, Makkai, Németh László útmutatásainak tudomásulvétele a politika aktorai által.

Nehéz feladat. A saját hibák felismerését éppen saját hibák akadályozzák. Ha az erre való képtelenséget és ódzkodást egy erre mégis alkalmas szűk politikai elit megpróbálja áttörni, annak itt belül belpolitikai, kívül pedig európai ellenszéllel kell megküzdenie, s aligha tudja elkerülni a diktatórikus billog reásütését.

A Széchenyi által hangsúlyozott magyar önismeret, a magyarság képességeinek és lehetőségeinek ismerete, a Makkai féle önrevízió és a Németh László által javasolt minőségközpontúság egymást kiegészítő feladatsora lehet az egyetlen eszköz arra, hogy megtaláljuk a helyes utat. Ezért nevezem őket iránytű embereknek, ezért lehettek ők már 77 évvel ezelőtt a Hitel kiváló vezéregyéniségei számára is meghatározó gondolkodók.

Mára ez a helyzetünk csak romlott, s mint jeleztem az egész Kárpát-medence magyarságát érintővé szélesedett. A megoldást is közösen kell keresnünk.

A Hitel régi oldalait forgatva s az általuk felmutatott nagyok műveit nap, mint nap olvasgatva könnyebben nyerhetjük el a megmaradás reménységének vigaszát.

De vajon a politikai elit párháborúra is kényszerített harcosaiból hányan képesek erre? Hányan jutottak el erre a felismerésre, melynek, Istennek hála legfelső szinten észlelhetjük jeleit?

És az ezen egyedüli irányt támogató hazai közeg képes-e kitartani egy egyelőre csak időnyerést ígérő küzdelem mellett? Ezért is meg kell tenni mindent. Eme gondolatok közérthető „fordításának” mindenhova el kell jutnia.

Széchenyi ezt mondotta: „A sötét jövőendő kizárólag csak azon feltétel alatt mutatkozik bíborszínű távlatban, ha a Magyarság közértelmesség által fejlőd ki tökéletesen (...) minden lehető előmenetelünk kirekesztőleg értelmességi súlyunk nagyobbításában, a csinosodó nemzetiségünkben verhet tartós gyökeret.”³⁰ E téren ismeretes hiányosságaink és e hiányosságaink legyőzésére tett elégtelen erőfeszítéseink lehetnének a „magunk revíziójának” legelső felismerései. A Hitel iránytű emberei itt találkoznak.

Széchenyi idézetében már ott van az önismeretre buzdítás és Makkai magunk revíziójának nyilvánvaló szükségessége, valamint Németh László figyelmeztetése is a minőségre.

Hinni kellene, tenni kellene.

Mindez azonban türelmet és áldozatvállalást igényel. Ha viszont elkezdjük önrevízióinkat, hamar rájöhethetünk, hogy e téren végezték bennünk a leghatalmasabb pusztítást.

Igen, ama négy és ama két évtized.

De elveszejthet-e minket egy emberöltő mérgezett szele?

És ezen a ponton – mint megannyiszor – megjelenik ismét a hit, mint nélkülözhetetlen életerő, reménységforrás, kapaszkodó, a sokak számára is leghatalmasabb iránytű. Éppen az, melytől Európa többi részét követően minket is meg akarnak fosztani.

A megtartó feladat szinte kínálja magát.

*

Ezek után pedig lássunk néhányat a Hitel szellemi kör korai időszakának közvetlen és közvetett üzeneteiből, mának szóló tanulságaikat kiemelve.

Makkai Sándor: Mi lesz velünk.³¹

A Makkai László alapította lap első számának Makkai Sándor által írott vezércikkéből idéznék részleteket hosszabban.

Makkai írásának címe Mi lesz velünk? És 1935. január elsején jelent meg a kis Hitel első számában. Ebben a kétségbeesetten éleslátó, szinte látomásos elemzésben ezeket olvashatjuk:

³⁰ Hitel 1935/2 2. old.

³¹ Hitel 1935/1 1. old.

„Akik különböző testrészeiben az országokban széttagolt magyar nemzetnek, ugyanazzal az éjjel-nappali gonddal tépelődünk a magyarság sorsa, jövője felett, két érzés feszítő ellentétében szenvedünk és reménykedünk.

Az egyik érzésünk gyötrelmes sötét. (...) hogy a történelem őrlőmalmába vetett nemzetünk, az ész minden érve szerint halálra van ítélve, nincs kiútja a rettenetes felmorzsoló élek közül.(...) Nincs segítség!

Lehetnek, akik közülünk a külső erőviszonyok mérlegelése alapján jutnak erre a sivár következtetésre és ezeknek még aránylag könnyebb azzal vigasztalniuk magukat, hogy a történelemnek mindig voltak és vannak váratlan fordulatai, amelyek megcáfolják az emberi értelem merev logikai sémáit.

De vannak olyanok is, akik mélyebbre néznek fájó szemükkel s a bajnak keserű gyökerét pillantják meg: az életcél végzetes elhomályosulását, az élet értelmébe vetett hit megrendülését. A halálosan szorongatott magyar lélek szomorú álmélgodással kérdi: mit akar az ember? Tudniillik a világ szerint győztes, uralkodó, szabadjára engedett nemzetek embere?”(...)

„Béke, igazság és szeretet miért váltak velünk szembe üres frázisokká, amiket már nem is nagyon hangoztatnak többé és ha még hangoztatnak Európa népei, akkor azt csak a mi kizárásunkkal ismerik el az emberközösség életének szabályozó elvéül, melynek érvénye alól ki kell rekeszteni a halálraítélteket?

Akik ilyen mélyre néznek azok nemzetük szeretetétől is mélyebben vannak áthatva (...) minden idők legjobb magyarjainak szenvedései fakadnak ebből a tragikus érzésből. És akit még soha nem ígézett meg e végzetre meredő döbbenet az nem értheti meg a legkülönb magyar szellemek bús magányát (...).

Csak ha szemtől-szembe láttuk a halált, fogunk elvetni magunkból minden könnyű optimizmust, felületes önáltatást, véletlenben való bizakodást, kézlegyintő megnyugvást a maguktól jövő külső megoldásokban. A lét és nemlét örvénye felett fordul egyedül a szemünk önmagunkba.” (...)

„A keserű tapasztalatok, az ész sivár meggondolásai mögött van és megragadható egy másik valóság is, a lelki nemzet elpusztíthatatlan képe és örökkévaló értéke.

Az Európában halálraítélt magyar nemzet csakis akkor fellebbezheti meg és nyerheti meg pörét a jövődő ítélőszéke előtt, ha ő maga hű marad azokhoz az evangéliumi igazságokhoz, melyekhez Európa hűtlen lett és ő maga képviseli azokat mind a saját belső életének vezetésében, mind mindazokkal szemben kifelé, akik létjogát kétségbe vonták, támadják és megsemmisítéssel fenyegetik.

Ez pedig azt jelenti, hogy ha a magyar nemzet mindenütt, ahol tagjai élnek a tiszta evangélium mértéke alá állítja egyéni, családi, közösségi életét, intézményit, kultúráját egyaránt: akkor olyan megdönthetetlen európai mértéket állíthat önmagában a világ elé, mely intő jel, lelkiismerethez szóló bizonyágtétel és végre megismert és tiszta érték lesz a világ szemében is. Ezt a magasabb célú nemzetpolitikát kell képviselnie a magyarságnak (...) Ez legyen kritikájának és építésének mértéke és akkor, amilyen mértékben komolyan veszi és teszi ezt, olyan mértékben élete, jövője is lesz. A kicsi a gyöngye, a szétszagotott csak akkor remélhet, ha a legnagyobbat, a leghősiesebbet, az egyedül egyesítőt, a nagygyá tevőt van bátorsága vállalni.”

Kedves olvasó! Makkai látomása ma is sokatmondó látomás. Azon kívül, hogy túlélünk háromnegyed évszázadot, annak gyökeres változásaival, sem kívül, sem pedig belül nem módosult a helyzet. „A világesemények és az emberi lelkek megfigyelése” ugyanarra az eredményre vezet. A „halálraítélt” érzet sem változott. Vagy, ha igen, csak rossz irányba. A „külső erőviszonyokat alakító erőket” ma még jobban átláthatjuk és hatalmuk még nyomasztóbb, befolyásuknak gyakorlásában még gátlástalanabbak. Az ébredéshez szükséges „döbbenet”, mely esetleg képes felemelni morális süllyedésünkből, ma is nélkülözhetetlen, s

ehhez elegendő lehetne ha „*a világ szerint győztes, uralkodó, szabadjára engedett nemzetek embere*” tehát a liberális embert és az őt vezérlő szellem céljait világosan látnánk.

És vajon Európa – közben valóban létrehozott (?) – közösségének „*életét szabályozó elveket*” nem nélkülünk akarják-e „*elismerni*”?

Ugyanakkor a „*könnyű optimizmus*” (mai szóval hurrá optimizmus) az önáltatás és csodavárás nem fenyeget ma még nagyobb erővel?

S végül mindezt „*magasabb célú nemzetpolitikának*” nevezi. Igen, nemzetpolitikának. De az elején említett másik érzés és benne a reményt keltő kiutat jelentő „*evangéliumi igazság*” és „*evangéliumi értékek*” szerinti élet nem jelenti-e az azóta még fontosabbá vált racionalitást, mértéktartást, más szóval a fogyasztói társadalom csábításait is kiküszöbölő életformát? Természetesen a mélyülő morális válságból való kiútkeresés mellett s azzal elválaszthatatlan egységben.

Ez a magasabb célú nemzetpolitika olyan, amely igencsak nehezen egyeztethető össze bármiféle pártpolitikákkal, legyen szó hatalmon levő, vagy arra váró pártokról.

Amikor viszont arról beszél, hogy a kicsinek, a gyöngének, a szétszaggatottnak a nagyra tevőt kell bátran felvállalnia, nem esztelenségekre, hanem a szellem, a lélek, a hit, a munka és a teljesítmény terén elvárható „*nagyságra*” gondol.

A gondolat ma annyit vitatott értelmezése dolgában éppen egy másik a Helikont és a Hitelt összekapcsoló személyiség, Tamási Áron szavaira figyelmeztetnék a Cselekvő erdélyi ifjúság című nagyfontosságú öt részes cikksorozatának a Hitel fiataljairól írott cikkéből, annak záró sorait idézve (...) „*Pedig bármilyen vakmerőnek látszik, az erdélyi magyar szellem hivatástudását én elsősorban abban látom, hogy a magyar műveltség új formáit Erdély alakítsa ki.*”

Igen – >merjünk nagyok lenni<.”³²

Világos, hogy Tamási itt milyen „*nagyságra*” céloz.

Gondoljunk csak Németh Lászlóra, aki mindkét csoportosulást ismerte. Ő is leírta, hogy a magyarság megmaradásának remélt útja egy egész Európát megmenteni képes cselekvés irányában keresendő.

Szenczei László: Metafizikus és szociológus³³ ; Ideálizmus és materializmus³⁴

Hogy Makkai „*evangéliumi*” útmutatása nem egy pusztán transzcendensnek hihető reménységösvény s mennyire nem képzelgés, azt éppen a lap ugyanebben és következő számában megjelent két Szenczei László írás magyarázza el. A Metafizikus és szociológus című eszmefuttatásában ezeket írja:

(...) „*Az emberi lényt kettősség emészti, mert lényegének egyik felével gazdasági és társadalmi, másik felével pedig misztikus és egyéni (...) a gazdasági és társadalmi kétségtelenül aléptítmény, s a misztikus és egyéni pedig feléptítmény, de ez nem jelentheti azt, hogy komoly értékviták merülhessenek fel közöttük*”. Szenczei a két oldalt egyenlő fontosságúnak mondja, majd így folytatja: „*Az igazi létező nem ők, hanem a belső ellentétektől szaggatott egységes emberi egyén és egyének.*” (...) „*Szembetűnő, hogy a mindenkor adott gazdasági társadalmi és misztikus-egyéni viszonyok egymásnak mennyire kerékkötői.*”(…) Szerinte a tiszta gazdasági észérvekre építő társadalmak tagadják a lelki egyéniséget és kényszerzubbonyba kötik. Később ezt mondja „*A természet nem ismer politikai viszonyokat*” A paleolit ember rendezetlen gazdasági viszonyai között még nem lehetett transzcendens, de a neolit már igen s egy idő után az egész megfordul, és a

³² Tamási Áron: Jégtörő gondolatok. Budapest 1982 II. 27. old.

³³ Hitel 1935/1 4. old.

³⁴ Hitel 1935/2 6. old.

transzcendens köti gúzsba a racionalist. Szerinte korunkban a monista gondolkodás, hol ezt, hol azt a véglelet súrolja, aztán így ír: „A metafizikus alárendeli a gazdasági-társadalmi a misztikának, a szociológus megtagad minden transzcendenst.” Pedig „minél tárgyilagossabb rendszerbe foglaljuk azt, ami az emberiség gazdasági-társadalmi részéhez tartozik, annál határtalanabb lesz az ember transzcendens szabadsága.”

A relativitáselmélet hatásait boncolgatva arra a következtetésre jut, hogy: „A világ abszolút tárgyilagossága megingott és visszakanyarodott a metafizika felé. Ámde ez az új indeterminizmus ill. relativitás tökéletesen feloldja magában az előző determinista és objektív szellem gyakorlati részét, s amit felold magában azt végképen szentesíti is. (...) Az elméletben megerősödik egy bizonyos metafizikus idealizmus, míg a gyakorlatban megerősödik a szorosán vett materializmus.”

Végül ezt mondja: „Ha az emberi akarat, technika és tudomány egyszerre olyan objektív rendszerbe kényszerítette az emberiség gazdaságtársadalmi anarchiáját, hogy egyéni szeszély, érzelmesség, hagyomány és szellemi merevség abból egyszersmindenkorra kiküszöböltessék, az isteni és emberi erkölcs olyan döntő csatát nyert, amilyent csak keveset ismer a genézis.”

Makkai „evangéliumi” létről szóló üzenete valami ilyent is jelenthet manapság.

Makkai László: Álláspont. Bevezető a Hitel világnézeti cikkeihez³⁵

Nem mellékes itt idéznem a Hitelt alapító Makkai Lászlónak, a Helikon későbbi tagjának szavait a Hitel álláspontról, melyet a lap második számába jelentetett meg 1935. január 15-én.

Az Álláspont című írás alcíme: Bevezetés a Hitel világnézeti cikkeihez. A szerző így ír: „Bevallom, hogy amikor „világnézeti” cikkem megírására gondoltam, szorongás fogott el: vajon meg lehet-e birkózni a világnézet szó összes visszhangjával, melyeket kiejtése ma felver; vajon nem mosolyogtatja e meg vagy nem bosszantja-e fel a világnézeti vesszőfutásokban kifáradt embereket? (...) ízléses ember a mai konjunktúrában, ha van világnézete, belül hordja, nehogy összetévésszék az „eszmék” vigéceivel.” Ezek tagadhatatlan aktualitású szavak.

„(...) eklekticizmust akarunk, de nemes gyűjtőszövegéből indulót s nem a vakon hódoló epigonokét.

Kérdéseink négy egymásbahelyezkedő közösség, négy koncentrikus kör problémái. Európai emberiség eszméi, közép-európai gátlások és lehetőségek, magyar hagyományok és kötelességek, erdélyi valóságok (...)

A négy közösség hagyományai közt minden megvan, amiből egyéniségünk és a kor hozzáadásával új világot teremthetünk. (...) nem a megvolt vagy meglevő valóságok követésére szólítjuk fel a mieinket. Európa története céltalan kalandokkal és gáttalakkal van tele. Közép-Európa soha sem vált valósággá, a magyarság nem fejtette ki soha képességeit, Erdély és erdélyiség nemesebb értelemben mindig csak jámbor óhaj maradt.

(...)Erdély az a föld s környezet, amelyben ki kell alakítanunk az új embert.(...) Nem kell már veszekedni: melyik volt előbb a tyúk vagy a tojás, a szellem vagy az anyag, hanem gazdasági szervezetet kell teremtenünk, hogy szellemileg élhessünk.”

*

Az eddigiekben a Hitel és a Helikon közös szerzőitől idéztem gondolatokat – néhány más idézettel megtoldva – s próbáltam azokat olykor a mába is áttemelni. Ők a két

³⁵ Hitel 1935/2 2. old.

társaságnak nem csupán tagjai, de olykor meghatározó alakjai voltak és személyükben egyszerre lehettek „Helikonosok” és „Hitelesek”. Azzal, hogy a két összetartozó és egymást sok szempontból átfedő csoportosulás e jeles alakjainak gondolataiból is beemeltem ezekre az oldalakra néhányat, egyszerre szerettem volna közelebb hozni az érdeklődőt mindkettőhöz, ezzel is segítve összetartozásuk megértését.

*

Venczel József: Az új intelligencia útja³⁶

Útkeresésünket a folytonos újakezdés jellemzi. Generációk erőfeszítései tűnnek el, mert idejükből, erejükből, lehetőségeikből csak fél sikerre tellett vagy lehet ennél valamivel többre, de nem kaptak elismerést. Minden eredmény eltűnik s kezdődhet, az egész előről. Ami megmarad az pusztán annyi, hogy esetleg egy útirányt kipipálnak. Olykor talán éppen a legjobbat. Arra már nem megyünk!

Ennek jegyében olvasgatom az errefelé méltánytalanul alig ismert Venczel József sorait, a hasonló sorsú egykori kolozsvári Hitel 1935/4. számában.

Ha a Hitel generációjának alapvető gondja volt a „népvezető értelmiség” minőség és szándékbeli hiánya s egyáltalán a műveltség korabeli alacsony színvonala, akkor ezt elmondhatjuk ma is. Együtt, - elszakított és anyaországi magyarok.

Akkor, ott, másfél évtized után, felnőtt egy új generáció, mely eljutott a feladat felismeréséig. Tehát ennyi idő kellett hozzá. Trianont követően ugyanis, a népvezetés megoldatlan feladatával, intézményi háttér nélkül, egy a balkano-bizantin világra felkészületlen régi értelmiséggel és az államnyelv ismeretének hiányában állt ott Erdély magyarsága.

De mi a helyzet ma, itt az anyaországban?

Két évtized elteltével sem mondhatjuk el, hogy egy nemzeti értékrendet képviselő erős és népvezetésre alkalmas, arra elszánt és támogatott értelmiségünk lenne. Vannak személyek, vannak intézmények, születnek törvények és észlelhetők fel-fellobbanó szándékok. Hiányzik azonban az erő, az elszántság, a nemzeti elkötelezettség szükséges túlsúlya, a feladat fontosságához méltó támogatottság. És mindez nem csupán felülről lefelé érvényes, de letről felfelé mutató irányban is. Az intézményes háttér átalakítása sem tart ott ahol kellene. Elég, ha az oktatási intézmények szellemére figyelmeztetnek. Az egymást váltó kurzusoknak az értelmiségi gondolkodásra gyakorolt hatásátlagát megvonva, messze nem nevezhető nemzetinek. Az oktatók inkább a neoliberális világ – most éppen lázongó – hívei, vagy csendes, szinte magukat szégyellő nemzetiek. Természetesen tudom, hogy számos figyelemreméltó kivétel is felsorolható.

Nem tisztem itt most vitát nyitni a demokrácia játékszabályairól, az egyes oktatók szabadságáról. Ezeket magam is elismerem. Csakhogy, amint Trianon után az elszakítottak élet-halál kérdéseivel szembesültek, úgy igaz ez ma az egész magyarságra s a megmaradás imperatívusza arra kényszerít, hogy ennek megoldására törekedjünk. Annak útjai pedig semmi esetre sem vezetnek az önmegvalósítás istenítésének elvétől vezérelve, a közösséget pusztán az érvényesülés tengerének tekintő neoliberális hajósok irányba.

Az elszakított területeken mindez ma fokozott mértékben igaz, csak más-más hangsúlyokkal.

Térjünk hát vissza Venczel Józsefhez s lássuk miként gondolkodott ott és akkor, abban a helyzetben a népvezetés feladatához nélkülözhetetlen értelmiség gondjáról.

³⁶ Hitel 1935/4 4. old.

- Mint a *Nép és intelligencia* című első fejezetben írja, az erdélyi társadalom a Trianon utáni másfél évtizedben kétrétegűvé fogyott. A „*nép*” és az „*intelligencia*” párosára egyszerűsödött a kép. Amint mondja, a társadalmi megosztottság több sallangjáról le kellett mondani.

Máris megpróbálok napjainkra gondolni. Erdélyi és magyarországi viszonylatban is.

Akkor a román földreform számolta fel az arisztokráciát a nagybirtokos gentry réteget, az államvezetésből való kimaradás pedig a bürokráciát törölte le a palettáról. A szabadfoglalkozásúak, a nevelők és a papok maradtak meg középosztályként. A felette keletkezett vákuum aztán „*felszippantotta*” őket, mint legfelső osztályt vagy réteget és „*intelligencia*” néven foglalták el új helyüket. A „*nép*” akkori fogalomkörébe a földművesek, iparosok, kereskedők, munkások kerültek.

Közel egy évszázad múltán mindez lényegesen megváltozott. Nem az elméleti besorolás módszertana, hanem az élet avatkozott be. Mára a „*nép*” és az „*intelligencia*” helyett a leszakadtakról, a jó esetben belőlük bővülő középosztályról és egy főleg gazdasági (és ezzel összefonódó politikai) elittről hallunk. Az első a globalizáció óhajtott terméke és szándéka szerint a fizikai megélhetés határán és a szellemi megélhetés elvárható határa alatt létező tömeget jelentené. A kor világiránya a középréteget – saját érdekeiket is keresztezve – nem szeretné alulról túlságosan táplálni, vagyis a felzárkózás útján gyarapítani. A tengernyi tömegben „*hajózó*” globalizációs elit pedig egy egészen keskeny réteget jelent. Hol van itt az intelligencia helye? Természetesen valahol el kell helyezni, mert a profittermeléshez és a fogyasztáshoz is nélkülözhetetlen. Jelek szerint a megtúrt és minél keskenyebb középosztályt ennek kell alkotnia, de elsősorban, mint technikai és nem, mint humán szellemi csoport. A szellem erősödése a veszélyes kritikai álláspontnak, a felismerés képességének fokozódásával jár. Lehet az ilyeneket megvásárolni, gazdaságilag vagy más eszközökkel magukhoz láncolni, de óhatatlanul bukkanhat fel közöttük a felismerő képességgel bírók sora.

Az intelligenciának tehát – szándékaik szerint – a középosztály minél vékonyabb rétegének kellene lennie. Éppen csak amennyi a profitszerzéshez a működőképességéhez, az innovációhoz, a gépezet kiszolgálásához szükséges.

A „*felsőbb*” szándék a tömeg lebutítására és az intelligencia önmegtartó és önkiszélesítő igénye, eredendő módon ellentétben állnak egymással. Az intelligencia – már csak a nagy számok törvénye szerint is – alulról táplálkozhat csupán, az onnan „*felszabaduló*” tehetségekből. Nem véletlenül írok felszabadulót, hiszen önkéntelenül is eszembe jut, hogy mennyire hasonló ez a rabszolgatartó társadalom osztályok közötti ozmózisához. A tudás és a tehetség és egyéb erények vagy éppenséggel a szerencse útján ott is volt egy kiskapu a rabszolga felszabadulása felé. Ez is egyfajta középosztályosodás lehetett.

Az Erdélyben annak idején észlelt és lelkiismereti okokra is visszavezethető, tehát tudatos szolidaritás az akkori maradék két réteg között mára másként működik. Alulról- a felzárkózás (szabaddá válás) igyekezete, felülről- a saját réteg erősödése szükségességének felismerése és igénye táplálja.

Ezeket a folyamatokat a legkülönbözőbb egyéb érdekek színezik, de egészében véve az Unióba lépett honi és erdélyi magyar társadalom, hasonló változásokon megy keresztül. Erdélyben ezt még az etnikai homogenizáció leküzdhetetlen szándékának nyomása teszi mássá.

A „*nép*” és az egykori „*intelligencia*”, illetve a ma egészen mást jelentő nép és az intelligenciát is magába foglaló középosztály mellérendeltsége akkor és most is fennáll és fennáll. Ott akkor elsősorban etnikai és természetesen az ettől elválaszthatatlan gazdasági okokból, itt és ma egy a nemzeti lét szellemének pusztító elsivárosodása elleni szellemi-gazdasági küzdelmet igénylő helyzet miatt, ami mára a határon túl is egyre aktuálisabb. Akkor, mint vizontszolgálat, mint a magasabbrendűségének felelősségéből fakadóan a

vezetés feladatát elfogadó magatartás, ma főleg, mint az önkiteljesítés közösségi támogatás nélkül megvalósíthatatlan útja.

Itt és most a középosztály erősítésére kidolgozott kormányprogram kezd működni. Ennek eredményessége, eszköztárának bősége, alkalmazásának kormányfüggő időtartama nem tudható, csak becsülhető. Minden esetre az európai és világtrend ellenében működtetni próbált kísérletről van szó.

Akkor Venczel József értelmezésében a középosztály mást jelentett és a „*nép*” esetében az öntudat hiányáról, az életátértékelés szükségességéről beszélt. Ezt nemzedékváltásnyi feladatnak vélte.

Ma a negyven év főleg lelki és egyoldalú szellemi leépítő munkája és a húsz esztendő lelki és szellemi pusztítása után, a globalizációs alapanyaggá silányosodás küszöbén, szintén nemzedékváltásnyi időre van szükség egy igazi változáshoz.

- A második fejezet a: *Nemzedékek kötelessége* címet viseli.

Már az első mondat így szól: „*Az erdélyi magyarságnak jól megfontolt, minden részletre kiterjedő kultúr- és gazdaságpolitikára van szüksége.*” Aztán magától értetődően jelzi, hogy mindkettőnek intézményes háttér is kell. Szolgáló intézményeknek kell az irányító és irányított néprétegeket összekapcsolni.

Mit mondhatnék? Bár a rétegzettség ma másként mutat, a feladat mit sem változott.

Már akkor is hiányolta a szerző a „*nép*” és az „*intelligencia*” szintézisét olyan értelemben, hogy ez utóbbi kötelességszerűen álljon a népvezetés szolgálatába úgy a kultúra, mint a gazdaság terén és intézményesen.

Vajon ma ott, az intézményes háttér hol tart? Hiszen a háborút követően éppen saját „*érdekvédelmünket*” rendelték ki a párt szavával, az érdekeinket védő intézmények felszámolására s a Magyar Népi Szövetség ezt – ahol tudta – meg is tette. Ilyen volt például az akkor már több mint száz esztendőes Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület ármányos felszámolása.

És vajon az anyaországban, ahol van intézményes háttér, az abban munkálkodó „*intelligencia*” mennyire ismeri a szót, hogy: „*népszolgálat*”? A ma még aktív idősebb generáció – tisztelet a kivételnek – már más nevelést kapott, a fiatalabbja pedig még nem kapta meg ezt a neveltetést. Nem kaphatta meg, mert ez generációs időt igényel, és mert a váltakozó kormányok váltakozó hozzáállása, a létező kezdeményezéseket is lefejezte. Ezt oktatni nem képes oktatóknak kellene erre tanítania újabb korosztályokat.

Akkor és ott a húszévesekben reménykedett a szerző és fel is vázolta az ezzel kapcsolatos feladatokat.

Imígyen:

1. pontosan körülírni társadalmi szemléletüket,
2. kidolgozni a kultúr- és gazdasági népvezetés programját,
3. szervezett erővel felkészülni az előző nemzedékekkel való együttműködésre, illetve azok leváltására.

Itt és most, szintén reménykedhetnénk ezekben a fiatalokban s számukra is valami hasonló utat jelölhetnénk ki, de miközben tudásban és képességekben erre alkalmas fiatalokkal rendelkezünk, ők nem rendelkeznek a szolgálatra képessé tevő nemzettudattal. A neoliberais nevelés és a hazai valamint világkörnyezet, az egyén érvényesülését a közösség elé helyezi, - nem csak szóban, hanem minden szándékában, tetteiben, hatásában.

Bár vannak biztató példák, de a feladat sikeréhez szükséges tudatosan áldozatot is vállaló és türelmes sokaság, a verbalitáson túl sehol sem látható.

- A harmadik fejezet az *értelmiség neveléséről* szól.

Venczel József a népneveléssel egyforma fontosságúnak tartja. A nép öntudatra ébresztése és a céltudatos értelmiség nevelése egyformán fontos és összetartozik.

Gondolom ennek ott és itt, akkor és ma is egyforma érvényessége volt és van. Már csupán azért is mert az utóbbi szükséges az előbbihez s utóbbi sikeres munkálkodása szükséges ahhoz, hogy aztán alulról építkezessen, gyarapodhasson. Így aztán létrejöhet a saját, új értelmiség.

Hasonló folyamatot más értelemben és más céllal a szocializmus építése idején is tapasztalhattunk, de azzal a nevetséges paradoxonnal, hogy az alulról jövő értelmiségi, amint azzá vált, potenciális osztályellenséggé avanszált és gyanús lett. Mint előbb erről már beszéltem, ez a dilemma a globalizáció esetében is tetten érhető. Saját nélkülözhetetlen, de mindenkor gyanús értelmiségét mindkét rendszer megpróbálta megvásárolni vagy magához kötni. Természetesen saját képére szabott más-más módszerekkel. De ez egy másik történet. A mára vonatkoztatva annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy a globalizáció emberanyagának futószalagján is ott van a feltétlenül szükséges értelmiség és ott sem örülnek neki. Ezt ellensúlyozza újmódi neveltetése az önmegvalósításra, a közösség lenézésére, a nemzeti öntudat nevetségessé tételére.

A Hitel már a kezdetektől a „*több műveltséget*” jelszót tűzte zászlajára. Az értelmiség nevelése szerintük e jelszó továbbvitelét jelenti.

Mondanom sem kell, mekkora ellentétben van ez a globalizációnak a tömegek lebutításra tett erőfeszítéseivel. Pedig itt és ma is alapvető szükséglet lenne egy népvezető intelligencia kinevelése.

A Hitel kinyilvánította azt a szándékát, hogy ezt a feladatot próbálja szolgálni és ezáltal reméli, hogy a célkitűzések céltudattá izmosodnak.

Úgy vélem, hogy hasonló szándékok már itt és a mában is vannak és ráadásul itt és ma nem gátolja ezeket a Hitel idők nemzetiségi politikája. Amott Erdélyben viszont a helyzet szinte változatlan. Csak a módszerek változtak és öltöttek újabban Európát is megtéveszteni képes mezt. Ami friss tapasztalatok szerint nem is olyan nehéz.

Itt azonban nagyon komolyan kell venni a figyelmeztetést. Szükség van az új generációkból felnövekvő új vezető intelligenciára, szükség van az ezt az alsóbb rétegekből is felemelni képes középosztályra, szükség van egy új oktatói generációra és az ehhez nélkülözhetetlen időre.

Demokráciában, tetszik, nem tetszik, a szükséges időt csak egy így gondolkodó párt nyerheti el és ez pártharcok révén lehetséges. Vagyis pártpolitikára kell fecsérelni az energiákat.

Lám mennyire igaz, hogy a pártpolitika nagy akadályozója a nemzetpolitikának. Ez utóbbihoz legalább kétharmad és több ciklus szükségeltetik.

Ha erre nincs garancia, a pártpolitika kénytelen bírálható módszerekkel konzerválni nemzeti célokat hordozó intézkedéseit. Ez a bebetonozás.

Mi mást tehetne?

A demokrácia kötelező, az általunk megvédett és óhajtott Európából nem költözhünk el. Szomszédjainktól nem szabadulhatunk sem mi, sem odaszakadt mieink.

Tehát meg kell ismét tanulnunk gúzsba kötve táncolni. Gúzsban és gúnyban és ellenszélben és sokszor reménytelenül.

De mégis!

*

Juhász István: Korlátok és lehetőségek. Őszinte szó nemzedékemhez³⁷

³⁷ Hitel 1935/4 1. old.

Most az azóta már szép pályát befutott Juhász István, akkor még fiatal magyar értelmiségi sorait vizsgáljuk.

„Rövid korszerű állapotrajzát” adná nemzedékének.

Igen ötletesen jegyzi meg, hogy: „*az ifjúság nem jelent valami kialakult, megállapodott, lehiggadt valóságot. Mihelyt azt jelenti, megszűnt ifjúság lenni, és átadja helyét az utána következő, új kérdésekkel, ellentmondásokkal meginduló, de hasonlóképpen kialakulása útját kereső évjáratoknak.*”

A szerzőt a kor eseményei figyelmeztetik a kialakult korlátokra. Ezek felsorolása lepett meg, hiszen semmiben sem különböznek a mai ottani, sőt a mai itteni korlátoktól. Legfeljebb a korlátok „anyaga” más és más és annak állítói nem azonosak.

Három korlátot említ az akkori ifjúság vonatkozásában:

*„a múlttal nincs kapcsolata
a jövő kiesett kezéből
jelen élete megszűkült”*

Múlt, jelen, jövő. Emberek, nemzedékek, nemzetek életében is szokásos folyton kúszó határvonalak. A múlt csak tovább aszúdosdik, a jelen múlttá vénül s a jövő jelenné penderül. De miért is fontos eme időhatárok közt elrohanó életünkben szabadon rendelkezni a közöttük zajló idővel? Miként éli meg ezt az egyén s az egyének halmaza, a társadalom, az a közösség, melyben lehetnek túlsúlyban az önérvényesítést vagy a közösség szolgálatát favorizálók?

Úgy gondolom, hogy az egyén, akár a közösség, ha elveszíti kapcsolatát múltjával – legyen az bármilyen – nem áll elég szilárd lábon a jelenben, hogy szembenézzen a jövő tervezett vagy váratlan feladataival.

Ugyanakkor a jelen idő egészséges felhasználása, melynek múltbéli saját és közösségi tapasztalatok lehetnek erős támaszai, egyet jelent a jövő tervszerű építésével, melyben természetesen gyarló emberi mivoltunk szintén egyéni, valamint kis és nagyközösségi előreláthatatlanságai miatt, benne kell lennie a váratlanra való felkészülésnek is.

Ez esetben a múlt nem csupán nosztalgia, hanem erős alap, a jelen nem szűkül kényszerű keretek közé s a jövő szélesen tárulhat fel azt formálni óhajtó igyekezetünk előtt.

Na persze ez lehetne ideális esetben.

A Juhász írás óta eltelt időszak azonban a múlt ismeretének eltörlése, a jelenné váló jövő folyamatos váratlansága és mint tudjuk, az arra való felkészületlenség jegyében zajlott s mára a magyar ifjúság számára csupán vágyálom az, hogy a jövőt tervezhesse, hát még annak kézbentartása.

Vagyis 1935 ifjúsága sem volt más helyzetben. Nem volt az sem jobb, sem rosszabb, sem itt sem ott. Hiszen akkor és ott az egész a Trianont követő kisebbségi szorítás uralta, a román nacionalizmus akarta románná homogenizálni vagy etnikailag eltisztogatni az útból, itt és most pedig egy újfajta, nem nemzeti, hanem éppen nemzetek feletti erő homogenizálna saját terveihez valamiféle multikulti globalizációs, világpolgárnak hazudott masszává.

A most górcső alá vett írás szerzője szerint az akkoriak számára Trianon egy olyan választóvonal volt, mely elzárta a fiatalokat saját múltjuktól, attól a múlttól, melyből természetes fejlődésük tovább haladhatott volna.

Mi a mai helyzet?

Mintha ez a vonal egy kevésbé látványos, de még veszedelmesebb formában lenne jelen s immáron az összmagyarság számára. A mi fiatal generációink fejlődésének ez a záróvonala Trianon művének természetes folytatása, hiszen Trianon még csak szétszaggatta a magyarságot, de a neoliberális világ már szinte deklarálta, hogy feleslegesek is vagyunk. Úgy

általában is, mint a nemzetek, de különösen, mint az ilyen gondolatokat a szokottnál nagyobb vehemenciával tagadó nemzet.

Ha ez utóbbi – akár menekülést jelenteni képes – tulajdonságunkat „gyakorlatba” akarjuk átvinni, bizony a múlttal való szakítás ellen mindent meg kell tennünk. Első lépésben tehát el kell seperni azokat a választóvonalakat. Mindent meg kell tenni az eljövendő küzdelmekhez szükséges – és a mindenütt ott lopakodó félremagyarázástól tartva hangsúlyozom – „egészséges” nemzettudatnak, a múltismeret nélkül elképzelhetetlen, felépítésére.

Új magyar nemzettudat szükséges, mindenki számára elfogadható és magától értetődő, támadhatatlan, kritikus és önkritikus, igényes.

Nagy feladat, de az oktatás, mely a tanítás mellett a nevelésnek is egyik pillére és a család fontosságának rehabilitálása s így a nevelés másik pillérének újraépítése, képes lehet erre. A szerző szerint legfontosabb nevelő erőről majd utóbb szólok.

Ha a jelent e téren kézbe vettük, a jövő építéséhez bizony kézbe kell venni az intézményeket és a gazdasági életet is. Ez lehet másként a kisebbségben s másként ott ahol még valamennyire tán otthon vagyunk, de egy erős nemzettudat támogatta morális megtisztulás talaján nem lenne végrehajthatatlan.

Képzeli csak el a mai szegény országot egy olyan utópisztikus helyzetben, amikor felépül egy skandináv adómorál, eltűnik a szürke és feketegazdaság, mindenki számára szégyenletes és megbélyegzendő a korrupció. Vajon ez önmagában nem alapozna-e meg egy hihetetlenül gyors fejlődést?

És akkor arról a hajtóerőről, hogy létezik türelem, áldozatvállalás mi több hazaszeretet, még nem is beszéltem.

A mai ifjúság a kezéből kiejtett (vagy kiragadott) jövőt csak így lehet képes visszaszerezni. Ebben a harcban pedig ott kell lennie a közéletben. Mert Juhász szerint ez az a harmadik és legfőbb nevelő erő.

Juhász István mondja azt is, hogy az új ifjúságnak mindenütt jelen kell lennie, az előtte járó generációk „örszemeinek” természetes kihullásakor is képesnek kell lennie a helyére állni és a pozíciókat nem elveszteni azok javára, akiknek érdeke éppen az, hogy kezeink továbbra is bénák maradjanak. És azok javára – tenném hozzá – akik maszkjuk alatt hordozzák valódi komprádor természetüket.

A megújulással felcsillanó remény maga a megmaradás reménye. Erre új generációink lehetnek csupán képesek s ezért ezeket a generációkat nem szabad a kecségető könnyű ellenállás irányába mutató komprádor szellemnek kiszolgáltatni.

Nevelés és nevelés, minden eszközzel. Nem véletlen, hogy éppen ezt nem akarja a neoliborális szellem.

A meglevő frontokat védeni, minden lehetőséget felismerve és rugalmasan új meg új frontokat nyitni és az egyén célját a közösség szolgálatában látni.

A feldolgozott múlt erős alapján, a jelen küzdelmeire nevelkedve, a jövő építését kézbe ragadva lehet képes az új nemzedék arra, ami nekünk nem sikerült.

Talán igazságtalannak tűnhet, hogy Juhász István és e sorok szerzője is többet vár az utánunk jövőktől. Mentségünkre legyen mondva, hogy világok változását megélve, tetteink, küzdelmeink, vereségeink és ritka sikereink alkotják azt a közelmúltat, melyre talán a legtöbbet támaszkodhat az új nemzedék.

*

Makkai László: Virtuális nemzetdék³⁸

³⁸ Hitel 1935/3 1. old.

Makkai László, a nagyreményű fiatalember, 1935 tavaszán, az általa alapított Hitel hasábjain próbálja megfejteni saját nemzedékének mibenlétét.

Írása elején, mindenekelőtt, tisztázza a virtuális szó értelmét és ellentétpárjához viszonyítva jelöli ki helyét. Vagyis létezik a „virtuális” és az „aktuális”. Az, ami van és az, ami lehetne. S hogy mindjárt használni is próbáljuk: a mai pesti szleng szerinti a sokat használt „ez van” (az aktuális) ellentettje az „ez lehetne” (vagyis a virtuális).

Makkai László, amikor e szóról beszél, tulajdonképpen a kor egész magyar nemzedékének a definícióját keresi és találja meg a virtuálisban. „Virtuális nemzedék”, - mondja.

S máris Németh Lászlót hívja tanúnak. Azt a Németh Lászlót, aki a Nyugat, – talán merjem így összegezni a fejtegetéseit –, „homogenizáló” nyomása alól menekül ki a tárgyilagosság szabadjába és próbálja felvázolni kora nemzedékeinek útját a virtuálistól, az aktuális felé. Vagyis egy „harmadik Magyarország” irányába.

Ha a szerzővel együtt gondolkodva megkísérelném megkeresni az igazi „aktuális” nemzedéket, ahhoz azóta sem érkeztünk meg, s talán újkori történelmünkben soha nem voltunk hozzá igazán közel, esetleg közelítettünk, mint például 1848-ban. A teljes egység azonban soha nem létezett, még az ezt megelőző századokban sem.

Ahhoz ugyanis, hogy adott korszakban aktuális nemzedékről beszélhessünk, feltétlenül szükséges lenne az egység. S mikor voltunk mi egységesek. Pogány és keresztény; királpárti és kiskirály; vérét hullató kuruc és véle küzdő labanc; Habsburg párti begyepesedett és forrófejű rebellis; országvesztésig elfajult vörös és bosszúra esküdött fehér; elhatárolódó népi és fölényeskedő urbánus; egyszerűen csak maradi és haladó; osztályellenség és azt irtó kommunista; kisebbségi érzésig alázott nemzeti és azt megvető kozmopolita; egymást tolerálni képtelen jobb és baloldal; és megannyi oldal, csoport, párt, irányzat szabdalta nemzedékeinket, s váltak azok örök virtuálissá, vagyis maradtak a: „lehetett volna ha” állapotában.

Közhelyes már ez minálunk: a magyar már csak ilyen. Előre csak annyit haladt, amennyi mozgatóerő ezekben az ellentétekben volt, s visszamaradásának oka is biztosan ugyanebben kereshető. Mert minálunk még az sem biztos, hogy előre mozdított az, ami máshol – hasonló helyzetben – így hatott.

Na, de eltávolodtam egykor ifjú szerzőnktől, s a Hitel 1935 márciusában megjelent számától. Makkai értelmezésem szerint megengedőbb s múltunkban feltételez olykor aktuális nemzedékeket is. Legalábbis erre mutató célzása felfedezhető írásában, de inkább saját nemzedékével foglalkozik, amelyiket egyértelműen virtuálisnak nevez.

De ő hívja fel a figyelmet arra is, hogy a nemzedék nem csupán egy korosztályt jelent. A nemzedéket Németh László értelmezésében használja s nekünk is így kell értelmeznünk. Vagyis a nemzedék több mint egy korosztály „ez sokkal inkább vállalkozás, rokonfelfogású emberek közös munkára szövetkezése”. Így aztán az sem kizárt, hogy „más korúak” is részt vegyenek benne, vagy mondjuk, hogy kiszélesedjen a fogalom életkor szerinti szűk értelmezése és az egy korban élők közös célkitűzései vonják meg a határokat.

Ugyanakkor az is felismerhető volt múltunkban (és jelenünkben is velünk van), hogy egy azonos célért küzdő korosztály legádázabb ellenfelei is a hasonló korúakból kerülnek ki.

Makkai megállapítja, hogy miközben Németh László egész munkássága a nemzetszervezés körül teljesedik ki, nemzedéke mégis virtuális maradt.

Németh László sikertelennek vélt kísérletéről Makkai ezt írja: „Következtetésnek logikus volt, hogy a tárgyilagossá feladatszemlélet és a magasabb egységre törekvés megszüli majd a közélet tényeivel szemben a szóvirágos elvi magatartás helyett a tárgyilagossá cselekvést és a hiábavaló fecsegés, veszekedés helyett a nagy ellentétek (közösség-egyéniesség, emberiség-nemzet, európaiság-népiség stb.) kiegyenlítését.” De mint folytatja: „Nemzedéke legjobbjai

sem váltották valóra reményeit. Világnézeti táborokba, irodalmi, társadalmi klikkekbe születtek bele s nem csak érdekeltségük, de szívük és gondolkozásuk is elszakíthatatlanul fűzte őket ezekhez”.

Makkai, mint huszonéves, a Németh László felszólítására nem reagáló harmincasoktól örökölt feladatokról beszél. Itt már az általa alapított Hitel szellemi körvonalazását folytatja. Fel is teszi a kérdést, hogy mi lenne a teendőjük és válaszol: „Az örökölt és tanult eredményeket, a megszerzendő műveltséget magukba olvasztva a tárgyilagos feladatszemléletet és a magasabb egységet a való életben tettekbe önteni.” Úgy véli, hogy a válság és a történelmi események a huszonéveseket közelebb sodorták egymáshoz, mint elődeiket. Sok ellentét ezen események során megszűnt.

Aztán leírja legoptimistább mondatát, vagy legszebb reménységét: „Ha a világnézetek levetkezik céltalan hódító magatartásukat s szellemiekben a belső építés felé fordulnak, a külső, közös feladatokat minden tábor egyesülve, tárgyilagosan megoldhatja”.

Ha a Hitel gondolatisága aktualitásának bizonyítása és aktualizálása érdekében elemeztem egykori írásait, ez az egyik sarkalatos mondat. Ez az a máig szóló, máig megvalósulatlan és mindent megoldani egyedül képes reménység.

Makkai aztán így folytatja: „A Hitel ezt a munkatervet hozta. De ezért önmaga is még csak egy virtuális (reméljük: nem örökig virtuális) nemzedékre alapít.”

Ezt követően arról ír, hogy minden nemzedéknek lehet aktuális és virtuális része. Kora fiatal nemzedékét szeretné alkalmasnak látni a nagy feladatra, de gyengéjeként emlegeti a „magyar műveltség, a tárgyilagos feladatszemléletet s az egységre törekvés” hiányát.

Ezek után az olvasót nem kell sokat győzködnöm arról, hogy a 77 évvel ezelőtt leírtak mennyire aktuálisak napjainkban is, s hogy a részben történelmi okokból, részben saját gyarlóságunkból elmaradt „aktualizálódásunk” mennyire sürgető lenne.

A záró szakaszokban aztán vannak más, tökéletesen aktuális meglátások is. Így például azt mondja, hogy előtérbe lép a vállalkozó szellemi nemzedék a korosztály nemzedékével szemben: „fontosabb a jellemző törekvés, mint a jellemző életkor” mondja. És erről is egy napjainkban zajlott történet juthat eszünkbe egy korosztály aktualizálódásáról s vállalkozó szellemi nemzedékrésszé terebélyesedéséről. Sajnos az előbb említett „legoptimistább” és egységet hirdető mondat beteljesedésének reménye nélkül s ezért sokszorosan nehezebb terhet cipelve.

Végül a záró mondatot is idézném Makkai írásából. Minekutána kijelenti, hogy a Hitel felszólítás is azokhoz, akik a feladatokat többre becsülik az elvek szépségénél, ezeket mondja: „Hideg elzárkózás helyet megértést, merev elviség helyett tárgyilagos feladatszemléletet, kicsinyes csaták helyett magasabb egységet várunk eljövendő műveltebb, műveltségében tárgyilagossabb, de tettei és szavai mögé lelkiismeretet állító nemzedékünkötől!”

Akár Németh László, úgy Makkai László – barátai és nemzedéktársai által folytatott és a Hitelben megtestesült – kísérlete sem teljesebb ki azzá a bizonyos egységes aktuálissá, de abban nem tévedett, hogy mint mondta, minden nemzedékben vannak aktuális részek is.

A Hitel nemzedéke a háborús nehéz időkben és az ezt követő nehéz évtizedekben egyaránt erején felül töltötte be hivatását.

Mára pedig példaként áll az újra meg újra aktualitásra törekvő virtuálisok előtt.

*

Venczel József: Metamorphosis Transylvaniae³⁹

³⁹ Hitel 1936/1 73. old.

Hogy ez a nemzetpolitikai szemle, milyen ma is korszerű felismerésekkel büszkélkedhetett, újabb példával igazolnám.

Ebben Venczel József a Leopold féle diploma idejét, vagyis az erdélyi nemzeti fejedelmek koráról a gubernátorok korára való átlépést említi, Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című ismert írását idézve. A nagy változás e korszakát, az 1918-as impériumváltást követő korról veti össze és a nagy változásokat követő társadalmi mozgásokat elemzi. Ha az alábbi idézetet elolvassuk, óhatatlanul jut eszünkbe a „rendszer váltás” utáni állapotunk. Apor idejében a fejedelmi Erdély társadalma Bécs nyugati vonzásába kerül. 1918 után viszont egy balkáni világ terpeszkedik el felette. A mai magyar társadalom (és ez Közép-Európa minden magyar szigetére is érvényes) a globalizált világot minden téren képviselő Unió mindenható holdudvarában éri meg kívánatos és nem kívánatos változásait.

A Venczel tanulmány címe: *Metamorphosis Transylvaniae* és a *Hitel* 1936/1 számában jelent meg. Első fejezetében, melynek címe: *Történeti példa a változásról*, a szerző így ír:

„Bíró Vencel dr. nemrég megjelent történeti monográfiája a leopoldi diplomát követő korszak feltárásában Erdély elnyugatisodásának jegyeit elemzi s rámutat a XVIII. századforduló lényegére, mely nemcsak hatalomváltozás, hanem közszellembeli váltás is. A fejedelem a guberniumnak adja át helyét s egyidejűleg Bécs és a nyugati szellem hatására új intézmények, új szokások, új kultúrfölfogás, valamint új életmód alakul ki. Metamorphosis Transylvaniae – Apor Péter szavaival.

A történetíró szemléletében azonban a Metamorphosis Transylvaniae jelentésében és jelentőségében is lényegesen kiszélesül.” (...)

Mint Venczel József írja, Apor a művelt cselekvő ember sem tudta felfogni csak a külső jegyeket: a „náj módít” Maga mondja, hogy *„Erdélynek régi alázatos együgyűségében holtig megmaradott”.*

Aztán Venczel így folytatja:

„...nyilvánvaló, hogy az 1690. évihez hasonló helyzetalakulás feladatkérdés, tehát közszellem alakító.

Ebből a szempontból az altorjai gróf életműködése, korának közszellemváltozása s egyáltalán az az új életforma, amelyet a történetíró Erdély e korszakából bemutat, nagy tanítás mindannyiunknak, akik (s itt Bíró Vencelt idézi) „csak most kezdünk teljes tudatára ébredni az 1918. évi uralomváltozás jelentőségének és következményeinek”.

A *„Magunk revíziója”* című fejezetben ezeket írja:

„Az új „Metamorphosis Transylvaniae” tehát a történelmi példa alapján – kétszáz esztendővel azután, hogy Apor Metamorphosisát befejezte – nem fakadhat amahhoz hasonlóan konzervatív elhárításból. Mert az, ami Erdély földjén az utóbbi évtizedekben végbement, most sem egyszerű külsőséges, formai átalakulás, hanem a szellemet is átalakító és megérlelő. Tehát időszerű látást és megfontolást kíván. Az új „Metamorphosis Transylvaniae” nem apori sirám, hanem feladtakönyv, mert „azok az alapvető fogalmak és meggyőződések, amelyeket (az erdélyi magyarság) régi életéből hozott magával, többé nem fejezik ki az életet, a valóságot magát”...mert „az az önvédelem, amelynek lényege az, hogy „nem felejt és nem tanul”, az elme és a szív összehúzódása, megkeményedése, elzárkózása a valóság parancsai elől” és mert „előítéletei vannak, melyek meddők és pusztítók, melyek miatt nem tudja felismerni és követni az önfeláldozó kötelesség és szolgáló szeretet isteni parancsát, melyben élete és jövője van”.

Ennek megfelelően az új „Metamorphosis Transylvaniae” lényegét Makkai Sándor immár öt esztendeje, hogy a Magunk Revíziójában megfogalmazta, azonban közkinccsé és a megfontolás anyagává még nem lett. Részben mert sokan nem éppen így látták és látják a tényeket s ezért önmaguk szempontjából legalábbis joggal maradnak meg – mint Apor Péter –

„régi alázatos együgyűségük”-ben, de azután nagy a száma azoknak is, akik – mit tagadjuk – még a külső változásokra sem nagyon ijedtek fel.”

Itt Venczel József a szerző főszerkesztő, Makkai Sándor Magunk revíziójáról told be egy bekezdést:

„A Magunk revíziója azonban a nagy szélcsend ellenére is a változás tanulságtétele. Kívánalmait első megjelenése óta egyazon hangsúlyozással hirdetik a tények: a változás kényszerű parancsai.

Közelebbről:

1. „Nemzeti öntudatunknak mindenképen, bármi sorsban is meg kell változnia, újulnia, tisztulnia.

2. „Az erdélyi magyar kisebbség élete a társadalmi megszervezkedésen fordul életre vagy halálra”

3. „Az intellektuális pályán maradtak vagy leendők kis serege nemzeti jelentőséget csak, mint a népért élő, a nép közt élő, a népet szolgáló vezető réteg nyerhet.”

4. „Egész lelki és szellemi életünknek, kultúránknak vissza kell hajolnia a néplélek mélységeibe és onnan kell öntudatra hoznia, kiművelnie és a világ előtt is megmutatnia mindazt, amiért joga van élnie a magyarnak”.

5. És végül „A nemzeti öntudat revíziójának és a társadalmi megszervezkedésnek gyümölcsei a fiatal nemzedék számára érnek.”

A változás hirdetőin, úgy látszik, betelik a törvény. Az új magatartás követelését bár a régi elégtelenségének érzete váltja ki, kezdetben mégsem tud közösségi jelenséggé általánosulni, hanem csak a gondolkodó és értéktudattal megáldott személyiség kizárólagos, szubjektív „norma élménye” marad. A közösség lassabban mozdul az új felé. A változás konzekvenciáit csak idők múltán teszi központi életparancssá. Ezért a Magunk Revízióját ma is forradalmi iratként kell emlegetnünk. Így „Az élet kérdezett” tanulmánykötetben új kiadását nem a múlt emlékeként, hanem a jövő iránymutatójaként olvassuk. A félévűtized újszerűségéből mit sem faragott le. Más szavakkal: az erdélyi magyarság élete ma alig több lényegében, mint öt évvel ezelőtt.”

*

Albrecht Dezső: Az építő Erdély⁴⁰

A kolozsvári Hitel gondolatait visszahívogató kísérletem nehéz pontjához érkezett. Olyan írást kell a tömörséget óhajtó mai olvasó elé tárnom, melyet tulajdonképpen mindenkinek teljes egészében kellene – többször is – elolvasnia.

Albrecht Dezső, a lap négy szerkesztőjének egyike, Az építő Erdély című vezér-esszéjét az 1936-ban újrainduló un. „nagy” Hitel első számának élére írta és ebben tömörítette a lap fő célkitűzéseit, de egész leendő szellemiségét is felvillantotta 26 oldalban.

Az: **Ahogy mi látunk és ahogy minket látnak**, című első fejezetben Németh László, Boldizsár Iván és Keresztury Dezső romániai és erdélyi látogatásának vitaindító hullámaiból indul ki. A hústagú tanulmányi csoportból csak négyen jutottak el az Ókirályságba és csak a fenti három Erdélybe. Ama negyedik, az éppen most 100 éve született Szabó Zoltán volt. Németh László a *Tanúban*, Boldizsár Iván a *Napkeletben* számolt be tapasztalatairól. Albrecht már előljáróban megállapítja, hogy a kép, amit festenek sötét, sőt kétségbeejtő.

Megállapítja, hogy Boldizsár szerint a nép elhagyatott, az értelmiség széthúzó a vezetés gyenge. Egység vagy szervezett munka nincs.

⁴⁰ Hitel 1936/1 1. old.

Aztán Némethre hivatkozik, aki a magyarság sorskérdéseinek gondjával indul útnak és a Duna-népek együttműködéséről, sőt Duna-államról álmodik miközben nem csak Ortega Y Gasset jövőbetekintését mondja magáénak, de Ottlik „*Pax Hungaricáját*” meghaladva, elsőként vizsgálódik a szomszéd népek szempontjai szerint is s ezeken át szűri le a következtetést, arról, hogy a románság túl fiatal és egy tapasztalattal szegényebb e szellem befogadására.

Albrecht felismeri, hogy Németh Lászlónak ezután az erdélyi magyarság maradt az utolsó szalmaszál. Abban reménykedett, hogy a nyomás alatt „*a szénből gyémánt lehet*”. És csalódott. Ezért szerinte „*Erdélyben magyarság és halál egyet jelentenek*”.

A két tanulmány okozta vihart és helyenként eldurvuló vitát, vádaskodást csitítva Albrecht ezt mondja: „*Halottak vagyunk-e valóban, akiről csak jót vagy semmit sem szabad mondani? Vagy pedig élő és alkotni tudó része a nemzettestnek, kik elfogadjuk a kritikát, mert belátjuk, hogy a reánk háruló emberfeletti feladatoknak csak folytonos megújulás, megjobbulás útján tudunk eleget tenni?*”

A mai olvasónak fontos lehet megjegyezni, hogy a Trianon után felnövekedett fiatal erdélyi értelmiség számára semmi kétség sem fért ahhoz, hogy a magyar nemzettest részét képezi s ez nem került ellentmondásba a transzszilvanizmussal.

Albrecht megállapítja, hogy az erdélyiek anyaországi útjai is csalódásokkal végződtek. Mindkét oldalon a másiktól várták a megerősítést. Szerinte, aki csupán mástól várt megerősítést, meg is érdemli a csalódást. És így folytatja: „*Németh nem adott időt ahhoz, hogy a szén gyémánttá váljék*”, majd felhívja a figyelmet az időtényező mellett arra is, hogy a nép saját akarata nélkül ez nem megy.

Aztán arról ír, hogy míg Németh László kimondta a halálos ítéletet, Boldizsár csak a legfiatalabb nemzedékben bízik. Itt kell közbeszúrnom, hogy Boldizsár a Hitel fiataljait nagyra értékelte, de figyelmeztetett a generáción belüli viták veszedelmeire is.

Albrecht azonban kijelenti, hogy szükséges a generációk összefogása, az elődök nélkül ők sem jutottak volna semmire és kijelenti, hogy. „*élünk és élni fogunk. Ez bizonyos. De van szép élet és csúnya élet. Élhet egy nemzet hivatása magaslatán, de élhet posványban is*”. Ő az előbbi mellett voksol és arról beszél, hogy az építkezés munkája most indul. A fundamentumot is ismerni kell, hibáinkkal nagyon is tisztában vagyunk, mondja, de értékeinket is számba kell venni. És itt adja meg a Hitel célját: „*valódi seregszemle értékeink felett*”.

Ha mai szemmel vizsgálódunk, akkor az, hogy kinek volt, pontosabban lesz majdan igaza, sajnos vagy szerencsére még ma sem dőlt el. A nyomás fokozódott, az akarat – hullámzó formában – felismerhető volt. Ami azonban érdekesebb, hogy – bár ma is nyilvánvaló, hogy az ottani magyar sors irányítójának Erdély értelmiségének kell lennie – az anyaországi értelmiségnek ezzel kapcsolatos érdeklődése mintha az elvárhatónál kisebb lenne. Kisebb, mindannak ellenére, hogy ez az érdeklődés nem jócselekedet, hanem egy kölcsönösen előnyös, pontosabban csak kölcsönösen előnyös vizsgálódás lenne.

Ama seregszemlét ugyanis itt és ott egyaránt el kellene végezni.

A második fejezet címe: **Erdély három csalódása.**

A fejezet a mai magyarországi olvasó számára talán kevésbé ismert tudnivalók felsorolásával kezdődik. Ezt éppen ezért is tartom nagyon fontosnak ismertetni. Felbukkan az a nem sokat hangoztatott tény, hogy Erdély, az ország központi része és az ott, illetve onnan uralkodók számára bizony ezer éve is idegen volt. Kétségtelenül fellelhető ellenkező példáktól függetlenül, az olvasó elgondolkodik azon, hogy mi lehet a magyarázata ennek az ilyen-olyan formákban ma is észlelhető idegenkedésnek, ismerethiánynak, olykor félelemnek?

Szerzőnk beszámol arról, hogy már 1526 után egynegyedre szaporodott a románság és 1640-ben már egyharmadot ért el, 1691, vagyis a Leopold diploma után végzett Habsburg

népszámláláskor 250000 román, 100 000 szász és 150000 magyar volt. Vagyis a románság a lakosság felét tette ki. Aztán 1700 és 1787 között számuk már 787000-re nőtt, vagyis megháromszorozódott. Fontos kiegészítésül itt kell megjegyezni, hogy nem természetes úton, hanem azért, mert ebben az időben zajlott a román fejedelemségek irányából – a török portán görög „üzletemberek” által liciten szerzett fejedelmi székek nyerteseinek, az úgynevezett fanarióta uralkodóknak embertelen kizsákmányolása elől egy nagy román átmenekülés Erdélybe.

Az ezt megelőző időkre utalva Albrecht figyelmeztet, hogy a kis Erdély fontosságának felértékelődésében a török és a német közötti ingapolitikából kialakult helyzet játszott nagy szerepet. Azonban fordult a kocka és a hatalma csúcsán levő Erdélyt II. Rákóczi György nagyraevágása tette tönkre. Az 1657 és 1660 között ezért bekövetkezett török-tatár büntető dúlásoknak a lakosság több mint egy nyolcada, kb. 75000 ember esett áldozatul. Főleg a folyóvölgyeket lakó magyarok. Várad nagyfontosságú erőssége is ekkor esett el.

„Erdély első csalódása” Albrecht szerint a török kiűzése után, a Leopold diplomával kezdődik. Ez azt jelentette ugyanis, hogy belső erők híján csak önállóságának feladásával tudott válaszolni az adott kihívásra. Így azonban legalább az önkormányzatát menthette. A vezető elit azt hitte, hogy a császár úgyis messze van, de hamarosan kiderült, hogy a nemrégiben még lenézett Magyarország több engedményt tud kivívni magának. Így aztán felmerült az unió gondolata, ami később, 1848-ban, illetve a kiegyezés után valósult meg. Szerzőnk ebben látja „Erdély második csalódását”, hiszen önállósága után önrendelkezését is elvesztette. Igaz, hogy ezzel egyidőben elnyerte a reményt, hogy Magyarországra támaszkodva megőrizheti Erdélyben hatalmi túlsúlyát.

Az 1867 és 1918 közötti kort a szerző már nem úgy kezeli, mint önálló erdélyi történelmet és az olvasót Szekfű Gyula Három Nemzedékének tanulmányozására biztatja. Ebben az időszakban Erdély magyarsága nemzetiségi szempontból Magyarországra támaszkodva élte életét. Elfelejtette, hogy mi is van körötte, s amikor a támaszt kihúzták mellőle, 1919-ben – mint Albrecht írja – „elomlott”. Ez volt „Erdély harmadik csalódása”. Annak a népnek mely nem saját erőire támaszkodik el kellett buknia,- mondja.

A hanyatlást természetesen a történelem játéka is elősegítette. A két hatalom közötti politizálás lehetősége a török kiűzésével megszűnt, a francia földről jövő eszmék a nemzetiségi széthúzást segítették elő. A számbeli hátrányt kiválósággal lehetett volna ellensúlyozni, de ez csak egyedekben volt fellelhető, tömegében nem. Ennek illusztrálásra a román Albina és Astra bankok fölényét hozza fel a nemzetmentés és terjeszkedés politikája terén. Megjegyezni kívánom, hogy a románság ezt a meghatározó bankfölényét éppen az állítólagos és világszerte annyira propagált, legnagyobb magyar etnikai elnyomás idején éri el!

A szerző arra a konklúzióra jut, hogy az erdélyi magyarság ábrándokat kergetett és nem tudta felhasználni saját erőit.

Erdély akkor volt erős, amikor olyan fejedelmek vezették, akik egyensúlyt tudtak teremteni. Aztán így fogalmaz: Erdélyt hét főbűne a három nemzet és négy vallás tették gyengévé és erőssé is. Szerinte ennek az egyensúlynak a mérlegbillegése jelezte az erősödést vagy a gyengülést.

Erdélyben a népek harmóniájáról csak az egyensúly tudna gondoskodni, de ez józanul sem a román államtól sem a románságtól nem remélhető.

A tanulmányíró ezen állítása ma érvényesebb, mint valaha és ez minősíti újabb hiú európai ábrándjainkat is.

A mindenkori román állam – akárcsak egyébként a többi szomszéd – mindent elkövet az őriült homogenizációs vágyak megvalósítása érdekében. A városok elvesztették magyar többségüket, sőt már a bűvös 20% is veszélyben van sokfelé, a falvak ellen indított hadjárat is csak módszereiben változott. Rombolás helyett hagymakupolás – építő – honfoglalás folyik.

Egyedül a feladatokkal szemben, a harmadik fejezet címe.

Albrecht érdekes fejtegetésbe kezd itt a magyarság és a magyar ember egyedüllétéről. A magányosság és a tömegben felolvadás képtelensége szerinte ősi tulajdonságunk. Megszervezhetőségünknek is egyik akadályja ez. Ugyanakkor mégis előny, mert „*a magány kétségbeesésében is az új élet alapjait távol és egyedülvaló magyarok kezdték lerakni*”, akkor mikor a központi hatalom bénának bizonyult. A magyar pesszimizmus szerinte nem okoz benuátlást, ellenkezőleg.

Arra is figyelmeztet, hogy a tragédiákba való belenyugvást létszámunkkal magyarózzuk, pedig helytelen a nagy népekhez mérni magunkat, a szomszédok helyett. Ennek a figyelmeztetésnek ma és itt sokszorosan felerősödve kellene hatnia.

A feladat azonban elismeri, hogy hatalmas. Egyedül vagyunk, rokonok nélkül. Mint írja: „*A magyarnak csak egy rokona van: Európa s ez a rokon sem akar tudni rólunk.*” Mennyire fájdalmasan igaz ez a mai magyarság számára is, mondhatnánk. Különösen, ha a következő mondatait is elolvassuk: „*A magyarság Európa reménytelen szerelmese. Ami hibánk van, mind ebből a reménytelen szerelemből fakad: odadoztuk az életünket védelméért s ez volt a kisebb hiba, hiszen magunkat védtük elsősorban, de eldoztuk lelkünk sajátos, Keletről hozott értékeit csak hogy Nyugathoz annál hasonlatosabbakká váljunk. Bennünk Európa túléli sajátmagát: mi még most is európai öntudatról, közösségi érzésről ábrándozunk, amikor már Európa nem akar tudni saját magáról sem.*”

Ezeknek a soroknak a zsenialitását 77 év távlatából láthatjuk igazán.

Aztán arról ír, hogy Európa régen sem segített. Már Zrinyi tudta, hogy csak sajátos helyzetben várható ez. Saját erőnkre kell támaszkodnunk.

Albrecht tanulmányában éknek látja a magyarságot az ébredő Balkán és a lefelé nyomuló germánság között. Ez a gondolat 1935-ben egyáltalán nem tűnhet véletlennek.

Aztán kultúránkat nevezi etikai jellegűnek, olyannak mely megértést és igazságosságot álmodik, miközben Európában az önzés és a nyers erő uralkodik. Mintha ez sem változott volna sokat. Az Európai Unió „*hosszánkállása*” ennek ékes bizonyítéka.

Albrecht Széchenyit is idézi, aki a magyar sokfelé tagozódást nézve megbolydult méhrajról beszélt.

És ma? Kérdezném.

Mekkora út vár reánk az egészséges közszellem kialakulásáig, kérdez szerzőnk is?

E kérdés 77 év után is kérdés maradt.

De Albrecht Dezső mégis felkiált! „*Merjünk nagyok lenni!*” Ő mondja ki Erdélyben ezt először. Még 1935-ben.

Visszapillant a történelembe. Szerinte a magyar terjeszkedő politika vége 1395, a nikápolyi csata. Utána a védekezés időszaka következik s az építés helyett a konzerválás. A néhány fellángolás ezen, mit sem változtatott.

A magyarság minden vélt vagy valós erényét egyéninek látja. A közösségi erények terén van szerinte a nagy hiányosság. Azt állítja, hogy egyéni értékekben utolérhetetlenek vagyunk, de sajnos a nemzet értéke nem ezeknek egyszerű összessége. Egy nemzet erejét szerinte a közösségben rejlő érték adja meg. Egy titkos lelki irányítószervről ír, amely az egyénit alárendeli a közösségének.

Bátorkodom megjegyezni, hogy amennyiben a közelmúlt történései során vizsgáljuk meg ennek a lelki irányítószervnek a nálunk és szomszédjainknál fellelhető működését, a különbség félelmetesen nagy az utóbbiak javára. Ők ma is bizonyították, hogy áldozatkészek a trianoni nyereség megtartása érdekében. Mi egyebek között december 5-tel vizsgáztunk. Az ezt bizonyos körülményekkel igazolni próbáló magyarózkodás felesleges. A távolmaradás is szavazat volt.

Albrecht végül azt az izgalmas feladatot vetíti fel, hogy nagyjainkat kellene kikérdezni eme közösségi értékünkről. Arról, hogy volt-e ilyen, s ha igen, miként tűnt el. Illetve arról, hogy miként lehetne fellelhető maradványain újjáépíteni azt.

Ennek a feladatnak legjobbainkat kellene tette ingerelnie.

A negyedik fejezet címe: **Érték és érték, Zrinyi és Széchenyi mérlege.**

A fejezet elején Zrinyit idézi, aki mint fogalmaz: „*az akkori magyarság hibáinak, pártoskodásának, széthúzásának, alacsonyságának kemény keserű rajzát adja, de az értékeket is keresi.*” Zrinyi azt mondja, ő így is a magyart választaná és a török ellenében a minőséget vonná pajzsul: „*ha ő több is*”(…) „*ha mi jobbak leszünk*” akkor lehet a törököt megverni. Aztán így folytatja az idézetet: „*csak elszánt akarat*”(…) és „*az egész nemzetünk unanimes censussa kell hozzá*”. A közösségi akarat kutatásával tehát Zrinyi koráig is vissza lehet menni, mondja Albrecht. Aztán Széchenyit veszi szemügyre. Szerinte: „*Széchenyi a magyarságot Nagy Parlagnak, bűnökkel és hibákkal vert nemzetnek látja, melynek méhében mélyen meghúzódva élnek kivirulatlan erői. (...) erőt csak a népben érez, és nemzeti értéket a Keletről hozott kifejletlen, de kifejleszthető sajátosságokban.*”

Ezután Makkai Sándort vizsgálja. Azt, aki a nemzeti jelleg pozitív oldalát is meg akarja mutatni. Mérlegén egyfelől a nagy nemzeti katasztrófák vannak, másfelől azok a nagyok, akikben a nemzet Génusza felel a katasztrófákra. Szerinte az egész nemzetben mutatkozó bűnökkel szemben az erények egy egy nagy emberben testesülnek meg. Albrecht megállapítja, hogy ezeknek lehet nagy hatása a népre, de a nagy talpraállásokban szerepük nem lehet egyedüli.

Elismeri, hogy hibáinkat ismernünk kell, de szerinte építeni csak erényeink ismeretében lehetünk képesek. A közösségi érték teljes hiányában nem maradhattunk volna meg 1000 éven át. Ezeket mondja: „*Volt és – ha csökkent mértékben is – van közösségi értékünk.*” Hibáinkat szerinte tévesen tulajdonítják keleti eredetünknek. Történelmi példával igazolja, hogy ezek a honfoglaló magyaroknál nem lehettek jelen. Már Bölcs Leó felfigyelt a magyar sereg a nyugatiaknál nagyobb fegyelmeztségére. Akkor még a győzelem világos célja vezette őket s nem a céltalan hősiesség.

A középkor erős magyar birodalmát nem csak az Árpádház államalkotó képességei hozták létre, hanem a magyar nép alkotásra kész erői is.

A továbbiakban a politikai jellemet veszi górcső alá Kornis Gyula műve alapján. A jogérzést, az elvekhez való tántoríthatatlan ragaszkodást, az ellenzéki kritikai obstruáló hajlamot, az érzelmi antiracionalista természetet. Mintha a konzervatív letargia és a szalmaláng fellobbanás között hánykolódna. Hirtelen fellángol, majd a tragédiába hamar belenyugszik.

Albrecht szerint a pozitív tulajdonságok kihaltak e téren is és csak egyes egyéneknél lehetők fel, de ha a magyar néplélek olyan tanulmány tárgyát képezhetné, mint pld. a népzene, csodákra derülne fény. Ő szűkebb páttriája a Kalotaszeg általa jól ismert magyarságát említi példának.

A következőkben Albrecht kijelenti, hogy: „*Az újból pozitív tartalommal telített magyar lelkiség megteremtése az erdélyi magyarság feladata.*”

Ezt azzal indokolja, hogy most az eredmény csak a belső munkától, a szervezéstől, a magyarság lelkének és testének acélossá tételétől remélhető.

A fiatalságnak meg kell szabadulnia a régi iskola terhétől, hogy az önvédelmi harc helye a parlament. Magában az önvédelemben is csupa passzív vonást vél látni. Főleg, ha obstruálásban és sérelmi politikában nyilvánul meg. A megoldást a társadalmi szervezésben látja, a nemzettest építésében. Szerinte ez vezet az alkotó és erőt sugárzó magyar lélek útjára.

Mindaz, amit az eddigiekben szerzőnk megállapít, nem csupán erdélyi, hanem összmagyar vonatkozású is.

A mai Erdélyben ugyanakkor igen nehezen tudnánk eldönteni, hogy a torokba mélyesztett fogak szorításában mennyire lehet az önvédelem helyett „*nemzettestet építeni*”? Mintha az ellenfél ezt is jobban tudná, mint a magyarság, ezért nem enged a szorításból.

Albrecht Dezső a kor helyi, erdélyi gondjaira utalva kijelenti, hogy a régi politikai réteg vékonyodik s a néphez kényszerül, így létrejöhetnek az új magyar lélek születésének feltételei. Figyelmeztet, hogy ha „*a gazdaságot nem garasokban és osztalékokban látjuk, hanem lehetőségekben és lélekben*”, akkor Erdély magyarsága nem szegény.

Ez utóbbi megállapítás is figyelemreméltó a mai összmagyar gondok megoldásának keresése közepette.

A tanulmány ötödik fejezetének címe: **Az erdélyi magyarság szerepe a magyar műveltségváltásban.**

Már a címből is láthatjuk, hogy a szerző nem szorítkozik Erdélyre. Megállapítja, hogy: „*Az átértékelésnek az újjászületésnek a folyamata feltartóztatlanul megindult a magyar élet minden területén*”. A műveltségváltás korára figyelmeztet. A történetírásban Szekfű, az irodalomban Ady s a zenében Bartók és Kodály határozza már meg az ifjú nemzedék gondolkodását. Aztán megjegyzi, hogy míg Magyarországon kiváló tudósok vezetik e folyamatot, Erdélyben ezt az élet végzi el. Úgy véli, hogy ennek hatása is igen mély.

Egyik pillére a halott történelem, a kövek (mint a sajátos erdélyi reneszánsz). Az anyaországból egyre többen jönnek Erdélybe az új magyar ház típusának kialakítását kutatni.

A másik pillér az élő, a nép és hagyományai a három magyar sziget: a Székelyföld, Torockó és Kalotaszeg.

Ezt írja: „*Lehetséges, sőt valószínű, hogy a magyar műveltség új formáit Magyarországon fogják kialakítani, de az anyagot hozzá, a lelket mi szállítjuk.*” Arra figyelmeztet, hogy e nép nem csak a hozzá menekült magyar kultúrának a különféle formáit mentette át, de magát a lelkét is.

Amikor ma az anyaországi magyar, 92 évvel Trianon után (de persze a 40 + 22 évet követően is) románnak nevezi az Erdélyből érkező magyart, ennek a ténynek a megismertetése is lehetne egy a szemeket nyitogató megoldás.

Szerintem itt van elrejtve Erdély számunkra szent hírnevének titka. És ugyancsak itt, ugyanez román szempontból is. Mert alig néhány évtizeddel Erdélynek a törökvilág alatt végzet magyar kultúrát mentő munkája után, sőt némi átfedéssel, az ő kultúrájuk európai – latin betűs és non ortodox – gyökerei is ugyanebben az Erdélyben születtek meg. Ők nem szívesen emlegetik ezt s különösen nem azt, hogy ebben mekkora volt a magyar érdem és befolyás. Hogy aztán utóbb mekkora ügyességgel és haszonnal ötvözték a keleti ortodox és az európai előnyeiket, az is példa lehetne.

Ez a párhuzam az Erdély kérdés megismerésének egyik kulcsa.

Albrecht szerint, hivatástudatunkba kell kapcsolódnia annak, hogy műveltségben és lélekben is magyarrá kell válnunk. Le kell vetkőzni mindazt, ami idegen a kultúránkban és a lelkünkben.

Az erélyi magyarság hivatástudata a hatodik fejezet címe.

Szerzőnk először arról ír, hogy kevés nép vívódott annyit saját hivatásán és sorsán, fátumán, miértjein, mint a magyar. Nagy népeknél az öntudatra ébredés azonnal hivatástudattal, küldetéstudattal jár együtt s legtöbbször uralmi igényeket gerjeszt. A kis népeknél ez nem így van. Esetükben nehéz megfogalmazni hivatástudatukat. De e nélkül nincs felfelé ívelés.

A magyar hivatástudat először a kereszténység védelmében fogalmazódott meg, aztán az ék szerepben a szlávok között vagy a germánság és szlávtság között.

Ezután Széchenyit idézi, aki mást mond. A Kelet népében kifejti, hogy a magyarság hivatása képviselni keletről hozott értékeit Európában.

Albrecht akkor a harmincas években a Desewffi Gyula által propagált: Duna medencei szervezőerő felvállalását is felemlíti, mint a magyar hivatástudat megtestesítőjét.

Szerinte az erdélyi magyarság hivatástudatát irodalmán keresztül lehet lemérni. Sem a líra sem az epika nem tudott hitet adni, de „*a kötelességvállalás parancsát igen.*”

Ezt olvasva fedezhetjük fel az anyaországba az utóbbi fél évszázadba érkezett erdélyi emigráció másságának magyarozatát. Ez a kötelesség számukra apáiktól örökölt parancs, ami az anyaországban ismeretlen ma is. Az átérkezők közül nagyon sokan kapták meg a könyöklő, törtető, sőt a stréber jelzőt, pedig csak azt tették, amit előbb nyomás alatt is cselekedtek. Az ebből származó sérelmek gyakoriak még ma is.

Albrecht elmondja, hogy az erdélyi hivatástudat alapjainak lerakásában nagy szerepe volt Makkai Sándor „*Magunk revíziója*” című írásának, melyet szerinte már akkor sem értékelték valódi súlyán. Ez az írás kijelöli az utat, a kisebbség számára. Ez az út pedig a hatalom és politikai önállóság hiányában nem más, mint: „*a saját nemzeti hagyományon nyugvó, de adott viszonyaihoz képest önállóan fejlesztendő szellemi és erkölcsi élete.*” Aztán így folytatja: „*Azt a kettős feladatot, hogy a legmagyarabb magyar és legemberibb ember legyen, földi impériummal nem rendelkezvén, a lélek, a jellem impériuma által valósíthatja meg.*”

Szerinte ez azért nem válhatott egyetemes érvényűvé, mert a nemzeti lélek igényei mellett nem foglalkozott a nemzeti test szükségleteivel is.

Végül is szerzőnk fejtegetéseiben oda konkludál, hogy ha ki-ki betölti saját hivatását, az a felfelé vezető utat szolgálja. Aki nem mer megpróbálni naggyá lenni, az a posványba süllyedhet. Önmagunk revíziójára van szükség, mondja. A mi nemzedékünkre vár a feladat a magyarság helyzetét, szerepét, erejét és hivatását, térben és időben meghatározni. „*Az erdélyi magyarság csak egy láncszem a nemzet életében, nem önmagáért való.*” Erdélyben ezt Bocskai óta felismerték, az anyaországban azonban ma is megkérdőjelezzük, vagy inkább fel sem merül.

Aztán Kossuth beszédét idézi: „*mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót, mely felébreszti a halottakat.*” Majd ezt mondja: „*Volt példa rá, hogy az anya görcsös szeretete életre ébresztette félhalott gyermekét. Egyszer, bár nem történhetne meg ez fordítva?*” kérdezi, s folytatja: „*Hiszen mi úgy szeretjük Erdélyt, hogy arra már nincsen szó.*”

Figyelmeztet a feladat rémisztő nagyságára és a saját erőtlenségre. „*Isten és a nemzet akarata segíthet csak, rajtunk keresztül (...) Mi vagyunk az utolsó nemzedék, aki segíthet, aki még jóvátehet mindent*” írja.

Ekkor még nem tudhatja, hogy a történelem egy éppen Trianonnal megalapozott újabb világéggel vet véget e nemzedék nemes felbuzdulásának.

Jelen sorok írója úgy érzi, hogy egy történelmi kényszerszünet s a közben történt visszafordíthatatlan változások ellenére, fel lehet és fel kell venni ama „kettőtört” generációnak a munkáját. Ezen ismertető megírását és a Hitel munkásságának feltámasztása dolgában végzett egész munkáját is ezért vállalta fel.

Ember, ember, ember kívántatik. Ezt a címet viseli a hetedik fejezet.

A nemzeti lélek érvényesülésének területe a társadalom. Albrecht szerint az erdélyi magyar társadalom elvesztette hármasságát, mely felső, közép és alsó osztályokból állott. Szerinte a harmincas évek közepére kétrétegűvé vált. A felső réteg az „*értelmiség*” gyűjtőfogalomba, az alsóbb „*a nép*” fogalomba sűrűsödött. Megállapítja, hogy osztályöntudat szerint ennél sokkal több réteg van s ezek összetört bolygódarabokként kóvályognak.

Az egyes osztályokat hasznosságuk szempontjából vizsgálhatja és tömörítve elmondja, hogy az arisztokrácia egykori vezető szerepét már nem vállalta, családokká zárta le magát, a

dzscentri a második vonalban ugyanezt teszi. Ezenközben fenntartják jogukat minden társadalmi jelenség magyarázatára. Nyilvánvaló, hogy a vezetéshez a nyelv ismerete és a végzettség szükséges, ugyanakkor megállapítja, hogy a hazai egyetemnek az utóbbi időszakban egyetlen mágnás vagy dzscentri végzettje sem volt. (A pontosság kedvéért: csak román tannyelvű egyetem működött)

Külföldi értelemben vett középosztály a köznemességből nem képződött. Ez a hivatalnok-középosztály eltűnt s helyét a bank és kereskedelmi középréteg vette át. Ennek viszont semmi köze a nemzeti érdekekhez és gondolathoz.

Ha most egy szempillantásra megállunk, ismét csak eszünkbe juthat, hogy vajon milyen lehet a mai „versenyszféra” alkalmazotti rétegének viszonyulása a nemzeti gondolathoz?

De folytassuk Albrechtel, aki a középosztály leghasználhatóbb részének a papok, tanítók, tanárok és szabadfoglalkozású értelmiségiek rétegét tartja, párosulva a birtokosság nem dzscentri rétegével.

A kereskedők az értelmiség és iparosság között osztódnak meg. A legjobban szervezett réteg, az iparosság közösségi munkába történő bevonása elégtelen.

Nagy veszteség, hogy az ipari és gyári munkásság kivált a nemzeti közösségből, a jövőben számolni kell velük.

Alaprétegnek a földműves osztályt, a magyar népet jelöli meg és a lap feladatának nevezi a velük való alaposa foglalkozást.

Ő így írja le fontos következtetését: „(..)Külföldi értelemben vett középosztály nálunk a köznemesség szétbomlása óta nem tudott kialakulni. > A középosztály szóra – írja Weis István – csaknem kizárólagosan a hivatalnok fogalma jelenik meg előttünk. A középosztálynak a kereskedelmi és ipari pályákra terelése elmaradt és a szabadkereseti pályák felé tájékozódása is későn ment végbe<. Ennek a magyar értelmezésű >hivatalnok középosztálynak< az eltűnésével a bank és kereskedelmi hivatalnokréteg vette át városainkban a középosztály társadalmi vezetését és a hangadóbb résznek a nemzeti gondolattal szembeni közönyössége folytán megteremtődött a közösségi munka cinikus lenézésének az a szelleme, mely városi magyarságunk minden megmozdulását eleve sikertelenségre kárhoztatja. A papok, tanárok, tanítók és a szabadfoglalkozású értelmiségieknek az a része, mely nem hódolt be a közönyösség társadalmi divatának, párosulva azokkal a birtokosokkal, akik nem dzscentrik, alkotják a középosztálynak leghasználhatóbb rétegét.

(..) Öröklött, de legfájdalmasabb veszteségünk szegény dolgozó magyar testvéreinknek, az ipari és gyári munkásságnak, a nemzeti közösségből való kiválása. Velük, ha a jelenben még nem tehetjük, a jövőben annál inkább kell számolnunk. Az alaprétegről: a földműves-osztályról, a magyar népről, nehéz lenne pár sorban összefoglalni mondanivalónkat.

(..)Ezzel a színes, elzárkózott darabjaiban önmaga szerepét túlélő és mégis állandóan változó világgéppel kell számolnia annak, aki az erdélyi életben bármit tenni akar. A vezetésre hivatottak lemondanak az irányításról, a vezetésre kényszerültek nem tudták kialakítani azt a közszellemet, mely az új osztályképzés feltételeit megteremtette volna.

Erdélyben nincs vezetőosztály, mely mély szociális és nemzeti felelősségérzettel, nagy feladatának hivatástudatával vehetné át a nemzet vezetését. Egészséges vezetőosztály nélkül pedig nincs egészséges nemzeti társadalom.” Aztán megállapítja, hogy: „Most is, mint valamennyi nemzeti katasztrófánk után, távol és csendben az egyedülálló magyarok kezdik lerakni az új élet alapjait. Ha végigutazod Erdélyt, majdnem mindenütt, a legkisebb faluban is, találsz mágnást, birtokost, papot, tanítót, ügyvédet, orvost, kereskedőt, iparost vagy gazdát, akiben ég a felemelkedés vágya, akiben vívódik az örök magyar lélek, akinek segítségére és munkára tárulnak karjai. Pompás, drága magyarok, nagyszerű közösségi alanyok ők, akiknek vállaira bátran reá lehet helyezni az új idők minden terhét. Ezeket kell összefogni és

megteremteni belőlük az új nemességet. Ki kell alakítani az új vezetőréteget, most már – okulva a történelmen – nemzeti kiválasztás útján, melynek egyetlen ismérve: szolgáni a nemzetet. Ezek a magárahagyott, csendes magyarok, a nemzet igazi elitje, nem kívánták maguknak mindaddig a vezetőserepet. Öntudatosítanunk kell bennük, hogy nem az ő érdekük, hanem a nemzet érdeke sürgeti, hogy vegyék kezükbe a közszellem irányítását (...) A >dolgot önmagát néző< magyarok, az eddig egyedüllevők összefogása, egy új nemzeti rendbe való tömörítése szükség, mert nyilvánvaló, hogy az erdélyi magyarság erőtlenségének nem a feladatok homályos látása, nem a helyes elgondolások hiánya az oka, hanem, a feladatokat megvalósító öntudatos és szervezett embercsoportok hiánya.”

Montecuccolit említi, ki a „*nervus bellinek*” háromszor is a pénzt jelöli meg s aztán vele szembeállítja Zrinyit, aki azt mondja, hogy: „*nervus belli sunt milites, mert a pénz nem mindenkor talál embert és nem mindenütt, de a fegyveres ember megtalálja őket, az embereket is, a pénzt is, tehát fegyver, fegyver, fegyver kívántatik és jó vitézi resolutio.*” Albrecht is ezt ismétli: „*Ember, ember, ember kívántatik most is és az egészséges közszellem. A nemzeti élet minden jelenségének átértékelése és az ebből folyó hivatástudat kialakítása, az emberek felkutatása és beszerzése, végül az egészséges nemzeti közszellem kialakítása – ez a három: az erdélyi magyarság központi problémája.*”

S engedelmezzük itt ismét megszólal a múltat jelenbe tolmácsoló. Vajon miként is állunk manapság eme 77 év előtti látszólag csupán erdélyi gonddal itt a kisebbségi sorsot saját hazájában tanulgató magyarság esetében, a nagyobbik haza egész Kárpát-medencei felelősségével a vállunkon?

Ezután a szervezésről ír, melyet lélektani kérdésnek tart elsősorban s tudatában van annak, hogy „*a magyar a világ legkiszámíthatatlanabb népe*”. Kossuth és Deák egyaránt magyar. A magyar egyszerre lelkesedő és racionális. Azt kérdezi, mennyire lehet a racionalizmust forradalmasítani és a lelkesedést építésre befogni. Az ellentétek eme játéka hozott létre szerinte az egykori középosztályban negatív lelkiállapotot. A népnél is fellelhető, de tompultabb formában. Tudatában van, hogy ez mekkora akadály és a megfelelő személyek kiválogatásában látja a megoldást. Egy szónoklat nem elég. Apró és láthatatlan jócselekedetek sora többet ér a bizalom felkeltése terén. Gondot jelent a város és falu közötti áthidalhatatlannak látszó távolság. Bevallja, hogy óvatosságra van szükség, mely arra int, hogy „*reformáld meg magad, mielőtt a néphez közeledsz.(...) magunkat kell hozzá hasonlónvá tennünk.*”

A gondolatsort így zárja: „*Igazi találkozásunkat az új, most születő magyar kultúra készíti elő és igazi közösségünk akkor lesz velük, ha az egységes, alkotó, magyar nemzeti lélek megszületik.*”

Nos, ebben a kérdésben a 77 év annyiféle változással szolgált, hogy az előrevivő összehasonlításhoz kötetnyi tanulmány lenne szükséges. Gondoljunk csupán a várost és falut annyira közel hozó elektronika korára. Egy hatalmas gond azonban makacsul megmaradt. Ama egységes nemzeti lélek megszületésére ma is csak várunk.

A tanulmány utolsó, nyolcadik fejezete, a főcímmel azonos: **Az építő Erdély.**

Albrecht Dezső szerint az erdélyi lélek legmélyebb lényege mindig az építés volt. Ennek jelképes alakja Bethlen Gábor. Erdély csalódásai során már rájött, hogy egyedül saját erejére számíthat. Németh Lászlónak üzeni: „*Betegek vagyunk még, de nem halottak.*”

Az eltelt évszázadokban az államalkotó erők sajátos szövevénye volt itt jelen. Sajátos módon akadályozta a nyugati modellek létrejöttét és egyszerre képes volt megelőzni is a nyugatot. Ilyen volt a vallásszabadság, a demokratikus államforma, a fejedelmi tanácsosok felelőssége stb.

Ismét visszatér a lélek jelentőségéhez. Anonymust idézi: „*az emberiség nem a népek sokaságában, hanem a lélek erejében áll.*”

Építeni kell hát „*ahogy lehet*” akár szegényesen is, de építeni. Voltaire Erdélyben járva észrevette, hogy itt a földműves egyik kezében fegyvert tartva szánt. Albrecht észleli, hogy Németh László rövid látogatása során ezt nem vette észre: „*a szántást s az egyidejű védelmet*”, de mindjárt folytatja is: „*de csudálkozhatunk-e rajta, az idegenen, ha épp azok az ujságjaink sem látják, akik azért támadták Németh Lászlót, hogy ezt nem látta meg?*”

Végül az épülő és építő Erdélyt a végvárhoz hasonlítja, „*amiben élhetjük boldogan és büszkén a hitünk szerint legmagasabbrendű, mert legnehezebb életet.*”

Mivel zárhatja e nagyszerű tanulmány rövidített bemutatását az „*időtölmács*”? Sajnos csupán azzal, amit már előbb említet, vagyis, hogy mára az egész magyarság osztozik Erdélyi részének egykor volt sorsában, éppen ama repesve vágyott Európa ragadozó szárnyai alatt. Az egykori tanulmány tárgyát elsősorban képező erdélyi testvéreink pedig kettőzött teher alatt élik napjaikat, immáron Európában. Életük talán csak azzal lett magasabbrendű, hogy mégnehezebbé vált.

De „*pompás*” építő kedvükre ma is szükség lenne a nagyobbik hazában is.

*

Rendhagyó breviáriumunk vége felé járva, egy olyan 77 éves üzenetet tolmácsolnék, amely maga is visszanyúl az előző évszázadba. A Széchenyi gondolatából sarjadt Hitel szerzője Erdély Széchenyijét faggatja.

Gróf Mikó Imre: A történeti alapok megőrzése⁴¹

A kolozsvári Hitel első „kis”, korszakának márciusi füzetét olvassuk.

Gróf Mikó Imre XIX. századi üzenetét tolmácsolja az elszakadt nemzetrésznek kapaszkodót nyújtani óhajtó lap.

Erdély Széchenyije, az örök emlékű gróf, négy tételben figyelmezteti kora magyarságát. Minden szava igaz, minden szava örök, minden szava nekünk kiált. S már nem csupán erdélyieknek, nem csupán elszakítottaknak, hanem a szétszaggatottaknak, a Kárpát-medence magyarságának.

Olyannyira igaz, hogy az értő, a törődő számára már-már közhely, de a felületesen ítélőnek is erős figyelmeztetés, a nemzetben gondolkodónak pedig megerősítés.

Nagy elődünk az „*Irányszemlé*” című, 1861-ben megjelent könyvének, „*A történeti alapok megőrzése*” alcímű fejezetéről van szó. Már e három szóból is sejthető, hogy jól látta és érezte a veszélyt.

Ehhez előjáróban annyit fűzhetek hozzá, hogy e tény csak tovább fokozhatja felelőtlenségünk tudatát. Mert nem mondhatjuk, hogy vakok voltunk. Voltak látó, sőt előrelátó szemeink, de nem volt hozzá fülünk és szívünk, s így cselekvőképességünk sem.

Kezdő mondata így szól: „*Amik az élőfa gyökerei és ágai, azok a történeti alapok a nemzetekre nézve. – Sokszor hallottam, hogy szónokaink és íróink így emlegették a történeti alapokat: de, hogy mik azok – szabatosan előadva nem láttam. S bár én ma sokkal kevesebbé tehetem, mégis szükségesnek tartom legalább a megkísértést, hogy legyen az közgondolkodás tárgyává.*”

Föld.

„*Egy nép akkor lesz önálló nemzetcsaláddá, midőn maga számára külön földet és hazát szerez. Amint azt kezeiből kibocsátja, lassanként gyöngül, létalapja meginog, míg utoljára lenni egészen megszűnik.*”

⁴¹ Hitel 1935/5 2.old.

E szavak igazságát kevés nemzet érezheti annyira magáénak, mint a magyar. Nem is tűnik túl nagy bölcsességnek, hiszen csupán csak az igazság papírra rögzítése, de aztán Mikó így folytatja:

„Ezt azonban nem csak a nemzetek és országok, de a nemzetségek történetei is bizonyítják. Terjedelmes birtokú egykor virágzott nemzetségek gyöngültek és enyésztek el azon okból, hogy birtokaikat eladogatták, vagy elidegeníteni engedték (...) könnyelműség, fényűzés, jövedelmeikkel arányban nem álló költés által elpazarolták”

Mellékesen a haszonélvezőket is megjelöli, de a hangsúly az elkótyavetyélőkön, rajtunk van. S ennek példái nem ismerik a mai határokat, bár azok a mai határok nem kis mértékben e folyamatnak is betudhatók. Mennyire hihetetlen történet az, hogy a befogadó Magyarország egyetlen nemzetiségi elégedetlenségre okot (némi okot) adó korszakában, melyet felnagyítva a szörnyű elnyomás éveinek állított be a területszerző szomszédok köre, - tehát az egyetlen ilyen korszak idején, Erdélyben a román bankrendszer erősebbnek bizonyult a magyar érdeknél és hatalmas területek kerültek román kézre az Albinán és több mint száz kisebb román bankon meg a folyamatban aktívan segédkező Ortodox egyházon keresztül.

De határon innen maradván még nagyanyám történeteiből jól ismerem azt az esetet is, mikor egy jeles arisztokratánknak egy angol lorddal kapcsolatos (ez esetben legalább a magyar virtust védelmező) fogadásnyerése, holdban öt számjeggyel számolható föld idegen kézre kerülését vonta maga után. Ennyibe került a fogadást megelőző presztízs vita nagyvonalú lezárása. A lord ugyanis a magyarokat ágrólszakadt szegényeknek titulálta. Felnövekedvén számolgattam magamban. Tízezer magyar jobbágycsalád kaphatott volna ebből megélhetést nyújtó telket.

És hány történet kellett ahhoz, hogy a gentry a magyar földet elveszítse, ahelyett, hogy az azt művelők jutottak volna hozzá bármely formában. Mint tulajdon, vagy akár mint biztos, apáról fiúra szálló, megélhetést jelentő munkahely. És mint a megújulásunkat évszázadok óta biztosító parasztság, a „nép”, gyermekáldást eredményező jobb megélhetésének záloga.

Meg is jegyzi Mikó a folyamatról, hogy *„...Minélfogva vegyesnépességű országokban oly sok-élű fegyver (...) legfájóbb szívvel néztem a magyar birtokoknak naponként sűrűbben előforduló elidegenítését...”*

Aztán így folytatja: *„S ne tudánk-e mi ez ellen sem együtt, sem külön semmit sem tenni? (...) A mostani időkben midőn mindenki állítja, hogy csak a földbirtoknak kezeink közt túlnyomó kiterjedésben megtartása tarja meg a magyarságot továbbra is...”*

Vagyis ezt a felismerést már akkor és ő is közhelyként emlegeti.

Két év múlva lejár az Uniós moratórium és a magyar föld védtelenné válhat. Mögöttünk a történelmi példa. És most nem az az érdekes, hogy akkor magán nagybirtokról, ma állami földről vagy magán kisbirtokról volt vagy van-e szó. A föld magyar tulajdonban maradása a lényeg. Valódi magyar tulajdonról, nem zsebszerződésekről és nem strómanok által létrehozott idegen tulajdonú nagybirtokokról beszélek.

A gróf idejében a nyomás hatalmas lehetett. *„Árról”* és *„mentőcsolnokról”* beszél s az értelmiség erkölcsi erejét, lelkierőt és életöszönt kér számon azoktól, akik *„gátat vethetnének az árnak”*..

Vajon a mai ravaszul agyonszabályozott s tetszik vagy sem, valóban a gyarmattá válást elősegítő *„európai otthonunk”* nem jelent ennél is nagyobb nyomást, ennél is nagyobb veszedelmet. Esetleg a legutolsót?

Gróf Mikó Imre minket is kérdez: *„...Van-e még bennünk őseink nemes véréből, mely e föld szerzésekor pataként omlott? (...) mely irtózni ösztönöz azon állapotól, hogy valaha szolganéppé aljasodjunk, hogy mint koldus és sehonnai, mások ajtajáról, alamizsnából éljünk?”*

A békemenet elején vitt táblát bizony hiába bírálják komprádoraink és félrevezetettjeik. Nem akarunk gyarmat lenni.

Közintézmények.

E téren – Erdély Széchenyije másként nem is tehetné – szembeállítja az állam által hivatalból létrehozott és a „szabad elhatározás” szülte intézményeket. Ez utóbbi akkor, gazdag mecénásként, sokkal természetesebb volt, mint manapság s nemegyszer valóban áldozatvállalást jelentett, nem reklámot, népszerűséget vagy netán éppen az ellenkező előjelű tettek takargatását.

Arra számítani, hogy korunk nagytőkéje hajlandó lenne a közért olyan áldozatokat vállalni, mint a XIX. század nagyjai, naivság lenne. Néhány alapítvány létrehozásával általában kimerül az önreklámozás.

Itt már csak elméleti eszmefuttatásokra telhet részünkről s elgondolkodhatunk azon, hogy a régiek példája mégis miként csapódik le a mai társadalomban. Tapasztalat szerint éppen a szerényebb anyagi erő birtokosai azok, akiknél az adakozási kedv magasabb. Vagyis ők azok, akik tudatilag, vagy mondjuk úgy, hogy értékrend dolgában jobban állnak. Nagy dolgok megoldására nem elég, de mint közös társadalomtudati kincs, felmérhetetlen fontosságú. Néhány más jelenséggel együtt értékelve megállapíthatjuk, hogy mintha körvonalazódna a történelmi időszakok alatt pusztított nemzeti tudatnak egy a javulás irányába történő elmozdulása.

„Egyesületi buzgósággal” olyan alkotásokra nem lehetünk képesek, mint a Lánchíd vagy a Tudományos Akadémia, de annál inkább ezeryi csak általunk belátott kis feladat megoldásával a nemzet életminőségén hatalmasat lendíthetünk. Vagyis az az „egyesületi buzgóság” nem lebecsülendő. És ébredezik is. A „civil kezdeményezés” nevet viseli manapság. Negyven évig az egyik legveszedelmesebb dolognak tartották s irtották tűzzel-vassal, hamis szóval.

Midőn az intézményrendszeréről beszélve az iskolaalapítókat dicséri, Mikó azt mondja, hogy egy államgépezet testét alkothatják intézményei, de „...a nemes részt, azonban a nép szellemi és erkölcsi ereje alkotja”. És itt a lélekről beszél. Míg szerinte tanintézetekben ezt tarthatjuk kézben, az egyesületi élet az önkormányzás iskolája.

Nem hagyhatom szó nélkül jeles mai liberális iskolapolitikusunk egy mondatát, mely valahogy így szól: „Azt szeretném megérni, hogy az iskola ne neveljen...”

Nagylelkű grófunk így zárja a fejezetet: mindaz „...melyet magyar pénz, ész és buzgóság állított elő, mutatni fogja századok során a magyar ész teremtő erejét, megőrizendő lábaink alatt a földet, környezetünkben a nemzeti léget, melyben egyedül élhet meg jóra való magyar.”

Hagyomány.

„Ha egy népfaj vagy ízlés szellemnélküli, vagy elnyomva és szolgaságban él: rendesen a szomszédok és a felette uralkodó nép szokásait, erkölcsöit veszi át; de ha Istentől képességekkel van felruházva, ha önmunkás szellemmel bír, az idők során magának nem csak politikai és társadalmi életet, hanem egyszersmint géniuszához illő szokásokat és nemzeti erkölcsöket teremt. (...) Jellemünk legismertetőbb s eredetibb bélyege a: nyelv, öltözet, dal, zene és tánc.”

Így szól hozzánk Mikó. És mit tehetnénk ehhez mi maiak? E sorok rettentő igazával, következményeivel és szerencsére pozitív üzenetét igazolni igyekvő küzdelmeinkkel is telve van a Kárpát-medencei magyar haza.

Nyelvünk az idegennek s a silánynak elriasztó présében, öltözetünk csökkenő támogatást élvező múzeumokban, dalaink és zenénk iskoláinkból szinte kitiltva (Kodály feledve), táncaink multikulturális rángásokkal kényszerítve versenyre.

De a harc még folyik, még sok más nemzetnél talán jobb a helyzetünk, szegénységünk, kitaszítottságunk, nehéz évtizedek „áldása” ez, sokkal inkább, mint tudatos munkálkodásunké.

Bár vannak kellően nem értékelt kortárs nagyjaink is, kik a zászlót lengetnék, - amennyire engedik. Mert az, hogy engedik, avagy nem, ma elsősorban pénz és nem szándék kérdése.

És Mikó Imre ismét kérdez: *„Kérem már most: megfontolta-e e külön véve csekélységeknek látszó, de együtt a nemzeti egység és önállóság elvét kifejező külsőségek mélyebb jelentőségét az, aki ezekről csak fitymálólággal beszél s mint magyar elutasítja magától?”*

Maradék testen belül és amputációban természetesen más-más a helyzet, de a Mikói alaptételek mindenhol érvényesek, ugyanakkor határoktól függetlenül egymással szorosan kölcsönhatásban vannak. Nem is sejtjük milyen nagy mértékben, s mekkora erejű következményekkel, el egészen a szellemit meghaladó gazdaságiig és együttesen a megmaradásig.

S a fejezet végén szóljon ismét a gróf: *„Én úgy vélem, hogy addig s azt merem állítani, hogy aki a nemzetiségnek ezen külformáit megveti, az maga a nemzet iránt sem viseltetik szeretettel.”*

Nemzeti öntudat.

Ismét idézettel kezdeném a fejezetet. *„A nemzeti öntudat az a népeknél, ami az önérzet az egyénnél. (...) E nemzeti tudatnak viszont gazdag táplálékot a hazai történetek ismerete nyújt...”* Aztán kifejti, hogy, ha egyetlen jeles ember életútja tanulságos lehet, mekkora tanulság egy nemzet története.

A számunkra legfélelmetesebb ezután következik.

„Jaj az egyénnek, mikor őt múlt életének emlékezete elhagyja, midőn nem tudja mit és hogyan élt át? miből miként szabadult? mikor mik által volt boldog? (...) Jaj a nemzetnek is, melynek élettáblájára vagy semmi nincs följegyezve, vagy amit az elődök századok során ráírtak, az utód előtt érthetlenné válik, vagy önhanyagsága és ellenséges kéz által letörlődik!”

Ez történt velünk részben a Habsburg akarat s különösen Trianon és 1944 után. Határon kívül kettőzött igyekezettel, más-más módon és sikerrel, de végül is eredményesen. S hogy ennek keserűségét fokozzuk, álljon itt még egy mondat idézett szerzőnkől: *„Én irtózom rá is gondolni, hogy e sors valaha részünkbe jusson”*.

Hát jutott.

Ő pedig így fejezi be sorait: *„A nemzetnek saját történetét elfeledni (...): nem kevesebb mint léletét önként feladni.”*

A nemzeti öntudat tudjuk, hogy ennél is összetettebb valami. A történelem is sokkal összetettebb, mint sokáig gondoltuk. Egy Trianont elszenvedett nemzetnél azonban az egészséges és pontos, tárgyilagosan kritikus és önkritikus „*múltismeret*” valóban alapját kell, hogy képezze: a nálunk nevetségességig, sőt veszedelmet jelentő hírnévig süllyesztett, más nemzeteknél hétköznapi természetességgel elfogadott és ápolt: nemzettudatnak.

Hát így figyelmeztette ük és dédapáinkat Erdély nagy szülöttje, így élesztette újra hangját a Hitel folyóirat nagyapáink és apáink számára. Most rajtunk a sor. Csupán ama spanyolviaszt kellene feltalálnunk.

*

A Hitel szerkesztői tág szellemi és földrajzi határok között keresték az érdekes, útmutató vagy éppen vitára ingerlő gondolatokat. Most – napjaink aktuális vitáit ismervén – egy Debrecenben jegyzett 1936-os tanulmány gondolataiból szemezgetünk. Jutottunk-e azóta előbbre?

Dr. Pongrácz Kálmán: A népi és európai gondolat küzdelme a magyarságban.⁴²

A Hitel egyik – immáron 76 éves – számát olvasgatom. A szerzőről semmit sem tudva a cím kíváncsivá tesz. Hiszen a Hitel több munkatársának írásaiban éppen e két gondolat ötvözésének szükségességét fedezhetjük fel. Vajon milyen konklúzióra jut ez a tanulmány?

A szerző először a háttérrel vázolja fel. Térbeli, időbeli elhelyezkedésünk és lelki szellemi képességeink e keretek közt folyó fejlődése folytonos választások elé állított. Ennek a politikai feladatnak kellett időről időre megfelelnünk. *„Nyugat Kelet kérdése reánk nézve igen sok esetben az élet-halál kérdését jelentette”* írja.

Szerinte *„ingahelyzetünk”* számos történelmi csapásnak volt okozója, a politikai sarkok közti feszültség nem egyszer *„belpolitikai villongásokhoz”* vezetett, de a művelődés terén *„nemzeti szellemünk gazdagodásához és színeződéséhez vezetett.”* Legalább *„két síkban”* éltünk mindig. A magyar politika a két létforma egyensúlyba hozatalával kellett megbirkózzon vagy azokat *„váltogassa”*.

Már ezek a felvezető sorok is a mába röpítenek, – több mint háromnegyed század után.

A szerző aztán folytatja. Európába történt belépésünkkel hamar kiderült, hogy errefelé idegen kultúránkat nem őrizhetjük meg eredeti formájában, s amikor megmaradásunk érdekében az első uralkodó család vallást választott vagyis döntött a keleti és nyugati kereszténység válaszára: *„Ezzel formailag kulturális elhelyezkedésünk is elintéződött.”*

Hogy csupán formailag, azt azzal magyarázza, hogy Európa éppen ekkor jutott át *„szellemének tavaszán”* és mi, más lelki előfeltételeinkkel újonnan érkezettek, nem élhettük át annak formálódását, hanem kész életformákat vettünk át.

Századról-századra kellett nyugat szellemére ráeszmélni és azt *„meghódítani”*, miközben folyton az egyensúlyt kerestük magunkban Kelet és Nyugat között.

Nos, kedves olvasó, vajon ez pusztán meddő visszamerengés régmúlt időkbe, vagy a mai európai *„viadalainkat”* és *„egyensúlykereséseinket”* is megelőlegezte? És mennyire lelhető fel a múltban a mai nép-nemzeti és európainak nevezett, de inkább nemzet feletti előszele? Ha az egykor volt és a mai között fontos különbözőséget találunk, az paradox módon inkább az Európa gerincét képező keresztény szellem megtagadásában lelhető fel. És abban, hogy (ezért is) megjelenik benne az erkölcsi hanyatlás torzító hatása.

A korai gyökerek idején *„a népi hagyományokra támaszkodó keleti szemlélet”* mellett még *„a keresztény gondolatokkal átszőtt”* európaival találkozunk. Akkor Ázsia és Európa jelenti a Kelet-Nyugat problémát, hogy utóbb a XIII században már európaivá válva a Kelet a kelet-európai s a Nyugat a nyugat-európai legyen. Aztán – mint írja – a török kiűzése után *„...a Nyugat a német-római császársággal való együtthaladást jelenti a függetlenségi tartalmat nyert keletiséggel szemben.”* Előbbit reálpolitikai, utóbbit érzelmi szempontok erősítik.

A török-tatár dúlások nyomán a magyarság meggyengülve, *„megkevesbedett népállományával akarja a Dunavölgyben betölteni régi szerepét.”* Itt érdekes megállapítást tesz: *„Ez természetesen erejét meghaladó feladat s a török háborúkat követő szabadságküzdelmeinek tulajdonképpen ez a fő oka és eredője. A vágy vívja itt csatáját a gyakorlati politika adottságaival és lehetőségeivel s, hogy ezt a nemzet maga is belátja, azt mutatja megoszlásának ténye is.”* Ebben a szembenállásban mindkét oldalon *„sok jóhiszemű és igaz magyar küzd”*. Az ellentmondások közepette nincs mód nemzeti életünket teljes mértékben kiélni. *„A nemzet nagy tömege tanácstalanságában, erkölcsileg meghasonlottá, politikailag pedig közönyössé válik.”* Kelet-Nyugat ingahelyzetünkben, hol az egyik, hol a másik megoldás látszik célravezetőnek s a nemzet képtelen egyöntetű állásfoglalásra. *„Helyzetünk mindig többértű és összetettebb, mint politikai érzékünk”*.

⁴² Hitel 1936/2 121. old.

Az eddigiek sokféle és érdekes továbbgondolkodásra és aktuális gondok átértékelésére is készíthetnek. Egy tény: a Kelet-Nyugat probléma a mai magyarság számára is ingahelyzetet teremt, természetesen egészen más formában, de mégis felismerhető módon. Külpolitikailag éppen úgy, mint a belső megosztottság eddig feloldhatatlannak bizonyuló gondjával küzdve.

Nem a párt vagy gazdaságpolitikai kérdések kerülnek egymással szembe, - figyelmeztet szerzőnk, hanem „*a nemzet életének legalapvetőbb szempontjai.*”

Azt hiszem ez a 76 éves megfigyelés soha aktuálisabb nem volt.

Aztán arra is felhívja a figyelmet, hogy a megoldáskeresést tovább bonyolította a pángermán és pánszláv veszély árnya.

Nagy személyiségek kerültek egymással szembe és minősítették az ellenpárt szemében hazaárulónak. Itt a Kossuth-Széchenyi, a Deák-Tisza ellentétpárt említi. Ha manapság erőltetett módon keresnénk ennek mását, igazán már nem sikerülne. Nem sorakoznak közöttünk az óriások, s a szembenállásokat számtalan újabb, akkor még ismeretlen tényező is szennyezi.

A tanulmány aztán Erdélybe látogat. A Bécstől katonailag és kulturálisan távolibb táj ad először otthont a reformációnak, mely a nemzeti nyelv támogatásával a népi gondolat elemeit is magában hordozza.

Aztán a XVIII. és XIX. században elsősorban keleten lel otthonra a „*szabadság gondolata*”(…),*...amelyet hitelvi téren a reformáció tett először programmá, betör a bölcséleti, politikai és gazdasági életbe is. Az egyéniség szabad kifejtésének vágya kollektivizálódik tulajdonképpen a múlt században virágzásra jutott nemzeti gondolatban, a népi élmény pedig megjelenik, mint jelszó az irodalomban.*”

A továbbiakban szerzőnk az európai szétesést jelentő nemzeti gondolatról is beszél, s azonnal felfedezhetjük ennek okát is. Őt a németországi akkori fejlemények és a fajelmélet megjelenése – joggal – aggasztják, de ugyanakkor egy későbbi nagy történelmi tapasztalattal szegényebb nálunk. Nem ismerhette azt a vágyott nemzetek feletti Európát, amelyik ma egészen más érdekeket szolgálva felettünk terpeszkedik. A választás kényszere újra megjelenik számunkra s nevezhetjük sokféleképpen. Kelet-Nyugat dilemmának vagy itt belül népi-európai szembefordulásnak, a történelmi válaszút ismétli magát.

Érdekes megállapítással folytatja. Míg az „*európai népek ébredésének*” idején, Nyugaton a nemzeti gondolat a nyelvazonosság alapján összekapcsoló „*hatalmi alapot teremtő*” erő volt, addig Kelten éppen „*szétválasztó, bomlasztó*” tényezővé vált.

Nem mulaszthatom itt megjegyezni, hogy ez minek volt köszönhető. Miért került a gyarmatosító, gazdag Nyugat – ezáltal is – oly hatalmas előnybe. Ők ugyanis az abszolút monarchiák idején, még a nemzettudat kialakulását megelőzően homogenizáltak nyelvileg is. Ebben a helyzetben, a mai értékrendet visszavetítve, nem követtek el bűnt. Aki viszont a XVIII-XIX. századot követően – tehát már a kialakuló vagy kialakult nemzettudat korában – ezt tette vagy teszi, az bűnt követ el. Mi első szent királyunk intelmei óta következetesen befogadók voltunk, s mikor XIX századi apró (Habsburg utánzó) bűnök vagy csak kísérletek miatt velünk kapcsolatosan még a népek börtöne jelző is elhangzott, már senki sem emlegette (s ma sem emlegeti), hogy valójában a népek bölcsője (és menedéke) voltunk évszázadokon keresztül. Amikor Európa védőbástyájaként emlegetjük magunkat, elfeledjük ezt az ennél is vitathatatlannabb „teljesítményünket”.

A tanulmányíró Szekfű Gyula figyelmeztetéseire utal és elmondja, hogy csak Trianon után ébredtünk rá arra, hogy „*az individualista liberális*” politikai elvek alkonya elérkezett és „*külföldi elméleti modellek lemásolása helyett egy, a viszonyainkhoz, adottságainkhoz, tehát lényegünkhöz és valódi nemzeti érdekeinkhez sokkal inkább simuló nemzetpolitikai elgondolásnak kell életet adni.*”

A fenti idézetet folytatva: „E gondolat megvalósítására és intézményes kiépítésére, sajnos nem került sor. Azonban mégis volt annyi haszna, hogy az új nemzedékben fölébresztette a vágyat a szociális keresztény politika után, kikényszerítette a nemzeti múlt kritikusabb szemléletű átértékelését, élesebben kirajzolta a nyugattól elütő dunavölgyi küldetésünket és a népi politikának olyan érdekeinknek megfelelő fogalmazását adta, amely a magyar néperő korszerű fejlesztésének programja mellett számolt kishatalmi jellegünkkel, dunavölgyi küldetésünkkel és a magyar kultúrának politikai energiává való átalakításával.”

A Trianon utáni fiatal generáció a szerző szerint rádöbbsent e hármas program szintézisének fontosságára. Ez magában hordozta a Kelet-Nyugat ellentét feloldásának reményét is. Trianon közelebb hozta egymáshoz Dunántúlt és Tiszántúlt. Mint azt szerzőnk előre érzi, a világesemények ezt a reményt sodorták el végzetesen. A magyarországi új nemzedék – már akkor – ismét kettéoszlott. Ezt írja: „Az elmélet hívei ma újra külföldi mintákra esküsznek, míg a magyar parlag igazi művelői most is hangoztatják a nehezebbik, de eredményesebb út feltalálásának szükségességét.(...) A múlt századi küzdelem ma új alakban kel életre. Akkor a liberalizmust minden feltétel nélkül befogadók voltak az >európaiak<, ma az Európától, ennek kultúrájától és kereszténységétől elszakadni szándékozók azok, akik nem akarják észrevenni, hogy ez éppen oly idegen és igazi nemzeti küldetésünktől és természetünktől távolosó cél, mint a milyen a liberalizmus vagy marxizmus volt. Ma Európát megtagadni az európai divat és ha ez még a faji gondolat jegyében történik is, ez éppen olyan >idegen< minta számunkra, mint a múlt századi volt, mert nincs átszűrve nemzeti érdekeink és szempontjaink szűrőjén”.

A kedves olvasó ne feledje, hogy ezeket a sorokat 1936-ban jelentették meg a Hitel oldalain.

Ezután arról ír, hogy két gondolkodás és két létforma van kialakulóban úgy a kultúrában mint a politikai életben. Egyik a magyar népi, a másik a magyar európai hagyományokat érvényesíteni és intézményesíteni akaró irányzat, „mely eddig csak legkiválóbb képviselőiben tudott szintézisbe jutni.”

Ezután az irodalom terén vizsgálja a jelenséget. Szerinte a népi vonal inkább az szépirodalomban, míg az európai inkább az esszé műfajában talált művelőkre. Arra hívja fel a figyelmet, hogy Szekfű Gyula Magyar Szemléje körül alakult ki az a fiatal gárda, amelyiket a reális nemzetszemlélet és az európai hagyományhoz való ragaszkodás egyaránt jellemez.

Nos, Szekfű Gyula a „nagy” Hitelt elindító szerkesztőknek éppen arra hívta fel a figyelmét, hogy a Magyar Szemle szellemében dolgozzanak. Ha a folyóirat oldalait olvassuk, azokon ez végig felismerhető. Munkájuk Széchenyi gondolatiságának jegyében folyt és a Makkai Sándoréban, aki a Magunk revíziójának megírásával: „Széchenyi keresztény-nyugatmagyar-európai szemléletét ültette át keletmagyar-protestáns környezetbe, mégis tősgyökeres népi és transylvan szellemmel.”

Szekfű és Makkai – szerzőnk szerint – megvetette a keleti és nyugati magyar szemlélet szintézisének alapjait. Az új nemzedéknek Európa „csak útirány és nem minta.” A Széchenyi féle magyar parlagnak „...a velünk ellenséges Európában helyet akar juttatni a nap alatt.”

Pongrácz a magyar lélek Janus arcú kettősségéről beszél. A magyar lélek elsorompózza magát az idegen hatás elől s mégis befogadó. „Innen a magyarságnak gyakran említett kettős arca, a keleti és nyugati, amely látszólag ellentétes irányba néz, s ha mégis egymással szemtől-szembe irányba tekint, gyanakvóan és megvetéssel teszi.”

Magunkra ismerünk?

Tanácsot is ad: „...magunkat és nemzeti egyéniségünket Kelet és Nyugat túlzásaival szemben csak úgy tudjuk megmenteni és megőrizni, ha Nyugattal szemben magyar, Kelettel szemben pedig európai múltunkat állítjuk védőgátul.” Szerinte a magyarság „...a katolicizmusban európai nagykorúságát, a protestantizmusban pedig nemzeti függetlenségének világnézeti alapjait tudta kiépíteni.”

Aztán leszögezi azt, ami mai helyzetünk megoldásainak alapvetését is megteremtheti:

„A népi és európai irányzat tehát két nélkülözhetetlen eleme a magyar politikának és művelődésnek s csak akkor válnak veszedelmessé, mikor egymás létezése és jogosultsága felett eltekintenek, mikor reálpolitika helyett utópiává válnak, mikor mélyen átértzett és szellemileg részletesen kidolgozott program helyett jelszó-kultusszá alacsonyulnak a mindig jóhiszeműnek maradó magyar tömegek vámszedőinek kezében.”

Egy világháború, 40 és 22 esztendő két rendszere után mi változott itt? Kérdezhetnénk. A tanulmányíró megemlíti, hogy Bethlen Gábor és Széchenyi István voltak azok, akiknek sikerült a szintézist megvalósítani és el is tudták hitetni, hogy a magyarság népi erejét a műveltséggel lehet teljessé tenni.

A Trianon előtti állapotokról aztán így ír:

„A népi és európai irány legnagyobb közös problémája tehát a szellemi és erkölcsi színvonal kérdése: háború előtti történelmünk tragédiája is arra vezethető vissza, hogy a függetlenségi népi hagyományokat fantasztá-dilettánsok, nyugati jövőnk útjait pedig doktriner-szobatudósok keresték.”

Fülep Lajosra hivatkozik, aki az egyoldalú és kritika nélküli kultuszra figyelmeztetett, majd Németh Lászlót idézi, aki pedig az ellentétek „elfajulásáról” szólt.

Utóbbi sznobok és parasztok ellentétéről beszél. Előbbi az „ellenszenvesebb”, utóbbi az „ostobább”. A sznobbal kapcsolatban megjegyzi, hogy az „lebecsüli a helyet ahol él”. A paraszt viszont a „tunyaság és nagyszájúság” mellett hatalmas értékeket rejt, de azokat „munkával kell kibányászni”.

És egy újabb figyelemreméltóan aktuális részlet: „Akik ma is kritikátlanul lelkesednek minden téren Nyugatért, azok hajlandók a haladást következetesen és kitartóan a demokráciával és a liberális gazdasági renddel azonosítani és összetéveszteni, miáltal szemléletükben a népi és szociális szempont éppen úgy háttérbe szorul, mint a népi politika túlzóiban a magyarság élete és jövője szempontjából éppen annyira jelentős és fontos történelmi gondolat.”

Aztán Székfűt említi, akinek „...meglátása szerint új vezető réteget kell nevelnünk a ma némileg feltolakodó, bomlasztó vagy igazi történelmi érdekeink iránt érzéketlen osztályok helyett ...” Majd így ír: „Általános megújulást kell végrehajtanunk, az egyeseken keresztül s olyan szellem és erkölcsi életet kell nevelnünk, amely képes lesz a többségi és kisebbségi magyarságot a XX. század érdekeinek, szempontjainak és módszereinek megfelelően önmagához és Európához visszavezetni.

Ezt a programot a népi és európai gondolat szintézise nélkül nem tudjuk végrehajtani. Mindkét gondolat nélkülözhetetlen mindkét gondolat a magyarság sors és létkérdéseinek magvát alkotja. Az európai és népi élmény nélkül színtelen, szegény és csonka lenne a magyar lélek, ezek hiányában kiszáradna szellemi életünk, iránytű nélkül maradna politikai és történelmi képességünk, elvesztenénk helyzet és idő érzékünket – amivel ezer éven át magyarok és európaiak tudtunk maradni. Az európai művelődés szelleme nélkül ma már nem tudunk Európában megmaradni.”

De 76 év és megannyi aktuális felvetés után, mint alázatos időtolmács kérdezem én: hol van ma ama európai szellem? Ha netán bennünk még él, képesek lehetünk-e továbbéltetni?

*

EPILÓGUS

A bevezetőben csodákról beszéltem. Ami az olvasónak túlzásnak tűnhet, az számomra bizonyosság.

E könyvecske nem erről szól, tehát nem is sorolhatom fel ezeket, de ha felfűzném valamennyit egyetlen szápra, kikerekedne belőle az a négy évtized, amely ennek a munkámnak a során elvezetett a mai napig.

A célegyenesben is egy ilyen csoda hozott össze Bakos Istvánnal, amikor a Százak Tanácsnak zsúfolt termében ácsorogva, éppen mellette ürült meg az egyetlen hely. És éppen nálam volt a Hitel műhelyének dokumentációja a Magyar Örökség Díjra történő felterjesztéshez. Csak még nem tudtam hol kezdjem. A szomszédos széken ülővel szóbaelegyedtünk, megismerkedtünk s kiderült, hogy ő éppen a téma egyik gazdája. Áadtam neki az iratcsomót. Február első csütörtöke volt.

Aztán május 30-án rendezhettem meg az Írószövetségnél az egynapos Hitel konferenciát. Támogatás nélkül egymagában is csoda. S mit ad Isten? Ugyan az a Bakos István jött oda bejelenteni, hogy egy órával előbb, éppen ezen a napon ítélte oda a Bíráló Bizottság a megtisztelő elismerést a Hitek műhelyeinek.

Aztán eljött az átadás gyönyörű napja is és éppen Széchenyi Akadémiájának díszteremben, annak pulpitusáról, foglalhattam össze néhány mondatban a fő mondanivalót. Számomra felemelő percek voltak.

Közben már hozzáláttam a Hitel üzeneteinek feldolgozásához. Még nem tudtam mikor és hogyan lesz lehetőség ezt közzétenni.

És július végén megszólalt a telefon.

Bakos István keresett és kért fel, hogy egy kis breviáriumban, éppen ezeket az üzeneteket próbáljam megmutatni a mai olvasóknak. Nem tudott róla mire készülök.

Hihetetlen, de igaz.

Most az eddig összegyűlt anyagot adom kézre annak reményében, hogy a folytatás sem fog elmaradni.

Mert a megmaradást szolgálni szándékozó szónak helyet kell kapnia a magyar szellem égboltozata alatt.

Zárásul pedig olvassák el ama köszönő beszédet, eddigi életem legszebb pillanataiból

KÖSZÖNŐ ZÁRÓBESZÉD A DÍJAZOTTAK NEVÉBEN⁴³

Mélyen tisztelt Bírálóbizottság, örömmünkben osztozó Díjazottak, kedves Laudátorok, Hozzártartozók és korábbi Magyar Örökség Díjazottak, kedves Vendégek!

Magyar; örökség; hagyomány; nemzet; nemzeti; nemzettudat és nemzeti nagyság, sőt a megmaradás is immáron gyanúba kevert, lassan pedig már évszázados múltra visszatekintve is besározással ellehetetleníteni óhajtott szavak.

Ezzel s ennek következményeivel ment szembe a Magyar Örökség Díj, a Nemzet Aranykönyvét gondozó kezdeményezése. Nem nosztalgizálás ez, nem is egyszerűen tisztelgés jelen és múlt nagyjai előtt, hanem hozzájárulás az élő és élni akaró jelenhez, tehát a jövőhöz a megmaradáshoz.

A *múltról* beszélve eszünkbe juthat a figyelmeztetés: Jaj annak a nemzetnek, mely múltját feledti. S itt nem, egyszerűen egy szellemi kísértetjárásra kell gondolnunk. Mert az emlékezéshiány okozója egyik legjellegzetesebb hibánknak, az örökös újratekérésnek, a megszenvedett tapasztalat felhasználatlanságának, amely gyakorlati alapját képezheti a jövődönnek.

⁴³ Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében 2012. június 23-án.

A *jelenről* beszélve pedig arra gondoljunk, miként vált feledésre ítélt múlttá megannyi jelen teljesítmény, mekkora akadályokat gördít butaság és rosszindulat, aljas érdek és külső erő a jelen teljesítményei elé.

Pedig micsoda nagyszerű múltja s milyen alkotni képes jelene van ennek a Trianonban halálra szánt nemzetnek!

A több ezer lehetőségből most egyetlen merítéssel kiválasztott díjak sokszínűsége is ezt igazolja.⁴⁴

1. A nemzet közízlését, a műélvezet gyönyörét egy csodálatos család úgy szolgálta, hogy közben bámulatra készítette a külső világot is, - tehát országimázst is épített.

2. Milyen megmaradást szolgáló hungarikum a magyar kiseddóvás és az óvodarendszer. Egyes elemeit nem is olyan régen még védelmezni kellett a felszámolástól, miközben külföldiek jöttek tanulmányozni a sikeres modellt.

3. Mekkora szerepe van jövőnk szempontjából az oktatásnak s milyen vehemenciával támadják iskoláink kis részének - ésszerű okokból - egyházi kézbe helyezését. Pedig ki tudná összegyűjteni mindazt az értéket, amit csupán az Ciszterci diákok halmoztak fel 90 év alatt a nemzet kincsesházába.

4. 77 évvel ezelőtt 220 pompás magyar hiteles Hitel-je mit adott a kisebbségi és az egész Kárpát-medencei magyar megmaradás fegyvertárához. Micsoda látnoki képességgel bírtak s miként tudtak új generációk példaképei, nevelői lenni úgy, hogy ki sem mondhatták azt, amit akartak volna, de elsősorban életpéldájukkal – olykor életük árán – tették ezt. De mekkora siker volt a budapesti Hitel elindítása – még a végnapjait élő diktatúra idején – azzal a Csoóri Sándor megfogalmazta céllal, hogy a nemzet ismét hozzáférhessen saját igazságaihoz, s a folytatás is, amelyik a megújulás lehetőségét keresve vizsgál múltat s jelent.

5. És az etnikai tisztogatás színes módszereit – ma már európai félrepillantással támogatva – gyakorló bizantín világ miként üldözte el Erdély és a részek szintén pompás magyarjait. Hogyan volt képes az ottani színjátszás egyik nagyasszonya itt egyszemélyes üzenethordozóként terjeszteni a legszebb köntösbe öltözött igazságot!

6. Mit jelenthet a mai roskadozó, nemzettudatát veszítő néplélek – neoliberais rádiórozók által dörgölt – újkori bugyrainak feltérképezése a jelen önvédelmi harcai és a jövő megtervezése szempontjából?

7. S legvégül a 100 esztendeje született Szabó Zoltán emlékezete. Annak az embernek és munkásságának felidézése, aki nem véletlenül, ott volt a kolozsvári Hitel munkatársai között is, s aki a Tardi helyzettel, helyzetünk felismerésére ébresztgetett.

Kedves egybegyűlt ünneplők! Most valamennyi már eltávozott s még élő, itt megjelent vagy megjelenni nem tudó kitudtetett nevében mondok köszönetet a Magyar Örökség és Európa Egyesület Magyar Örökség Díj Bírálóbizottságának ezért a megtiszteltetésért és kívánok múltat mentő, jelent erősítő és jövőt építő munkájukhoz további hitet és reménységet. Tevékenységükkel maguk is azt teszik, amit azok, akiket elismerésben részesítenek. Ezért mindenkit, akihez ennek a munkának a híre eljut, arra kérek, hogy lelkesen támogassa ezt a nagyszerű kezdeményezést

⁴⁴ A jobb megérthetőségért a díjazottak: 1. A FERENCZY-CSALÁD alkotóművészete. 2. A martonvásári ÓVODAMŰZEM és létrehozója, HARCZA TIBORNÉ 3. A MAGYAR CISZTERCI DIÁKSZÖVETSÉG kilenc évtizedes szolgálata. 4. A HITEL nemzetpolitikai szemle kolozsvári (1935-1944), illetve a folyóirat 1988-tól működő budapesti műhelye. 5. BÁLINT MÁRTA egyszemélyes színháza. 6. MOLNÁR V. JÓZSEF néplélekrajz-kutatói munkássága. 7. SZABÓ ZOLTÁN, a népi írók kiemelkedő képviselője.

Amiképpen az az Aranykönyv egyre vaskosabbá válik, úgy növekedjen hitünk is saját erőinkben, abban, hogy amint a kitüntetettek egykor és most, minden nehézség közepette is a Kárpát-medencei magyarság értékeit gyarapították és gyarapítják, úgy minden egyes magyar embernek is képesnek kell lennie erre, ha saját tehetségét és lehetőségeit a legjobban kihasználva szolgálja a közös jövőt.

Nehéz idők előtt állunk! Komprádorok és külső gazdáik rombolnák a megmaradás esélyeit, miközben saját gyarlóságaink is fegyverül szolgálhatnak rossz szándékú kísérletezőknek. Gazdasági válság, környezetkárosodás veszedelmei, s főleg az erkölcsi romlás sújtanak minket, a minket felfalni akarókkal együtt. És mindenekfelett ott lebeg a demográfiai katasztrófa réme. Ennek elkerüléséhez valamennyi válság megoldására volna szükség, de elsősorban erkölcsi hanyatlásunkat kell megállítanunk. És nem csupán nekünk, hanem egész kontinensünknek, egész kultúrkörünknek.

Legyen a Magyar Örökség Díj folyamatos gondozása az erőtadó példamutatásnak egyik fő lehetősége, a legnagyobb magyar Akadémiájának díszterme pedig ennek megszentelt helye.

Gyűljünk össze időről-időre ünnepelni!

Merjünk magyarnak lenni!

Akarjunk megmaradni!

Szász István Tas

*